

”הציונים הכלליים” בארץ-ישראל בשנות ה-20

מאמר זה הינו תמצית שילובם של שלושה פרקים מתוך עבודת דוקטורט בנושא ”החוגים האזרחיים בישוב הארצי-ישראלי בשנות ה-20”, שנעשתה בהדרכת פרופ' י. גורני.

פתח דבר

התארגנותם הפוליטית של בני המעמד הבינוני בארץ בראשית שנות ה-20 קשורה בחילופי השלטון בארץ-ישראל ובתחושה שאיפיינה את בני התקופה, ש”הבית הלאומי” קורם עור וגידים והופך למציאות.¹ ההתארגנות הפוליטית הראשונה של בני מעמד זה החלה הודות לפעילותם של עסקנים שישבו בארץ עוד בתקופה שלפני מלחמת-העולם הראשונה, וקשריהם אל הארץ חזקים היו מקשריהם של העולים החדשים. נראה שלא מיקרה הוא, שבראש המפלגה הראשונה של בני המעמד הבינוני בארץ – ”האזרח” – ניצבו מאיר דיזנגוף וש. בן-ציון, מדמויותיה הבולטות של העיר העברית הראשונה.

המעמד הבינוני בישוב היהודי בארץ-ישראל, בשנות ה-20, היווה קבוצה סוציולוגית וכלכלית מוגדרת וברורה. היו אלה אנשים בעלי משפחות, בגיל העמידה, שהגיעו לארץ-ישראל כשארשותם הון כלשהו, שבעזרתו התכוונו להסתדר בארץ. רובם המכריע היו סוחרים, בעלי-מלאכה או בעלי מקצועות חופשיים, שבראש מעייניהם עמדה הדאגה לענייניהם הפרטיים, ובמיקרים רבים פעלו בנפרד, איש לביתו ולמשפחתו. כשהגיעו אנשים אלה לארץ לוותה התאקלמותם בקשיים עצומים, והם התחילו להציב סימני שאלה רבים. בישוב בארץ ובתנועה הציונית העולמית לא הסתכלו בעין יפה על מיגזר חברתי וכלכלי זה. הדיעה הרווחת בקרב רבים היתה כי אנשים אלו עלולים להעביר את עסקי העיירה הגלותית הקטנה ממזרח-אירופה לתל-אביב. חשד זה הביא בעקבותיו הסתייגות של רבים מאנשי המעמד הבינוני ואף זלזול בהם, או לפחות חוסר תשומת-לב מספיקה לבעיותיהם.

הבדל יסודי ובוולט היה בין ”החוגים האזרחיים” בארץ (כך נקראו אנשי מעמד זה, כנראה בעקבות שמה של המפלגה הראשונה שקמה במסגרתם בארץ-ישראל)

1. כך ניתן, לדעתי, להסביר גם את הצלחת הקמתם של המוסדות הישוביים (הוועד הזמני, ולאחר מכן הוועד הלאומי ואסיפת הנבחרים) מול כשלון נסיון הקמת ”הכנסיה הגדולה”, שנעשה על-ידי אוסישקין עוד בשנת 1903.

ובין "הציונים הכלליים", חבריהם לדיעה ולמעמד שנשארו בגולה. העולים לארץ הועמדו מייד עם בואם בעימות משולש עם תנועת העבודה המלוכדת, שהיכתה כבר שורשים במולדת. בעוד שהעימות בין הציונות הכללית ואגף העבודה בתנועה הציונית בחו"ל היה עימות פוליטי במידה רבה, עימות בין שתי השקפות עולם, הרי העימות האידיאולוגי בארץ לבש צורה מעשית ביותר בדמות המאבק על העבודה העברית ובדמות המאבק על תקציבי ההתיישבות הזעומים של התנועה הציונית. לכך נוסף עימות שני, בתחום מערכת יחסי העבודה בין נותני העבודה הרבים והמפורדים שבקרב "החוגים האזרחיים" בעיר ובכפר, ובין אירגונה הכולל של "הסתדרות העובדים", שעסקה בהקמת משק סוציאליסטי מתחרה, וראתה גם את מאבקה המקצועי, על תנאי העבודה במיפעל לים הפרטיים, דרך משקפיים לאומיים וחברתיים. ולבסוף, אנשי המעמד הבינוני בארץ ניצבו גם בעימות שלישי עם תנועת העבודה על ההגמוניה במוסדות הישוב (הוועד הלאומי ואסיפת הנבחרים) וברשויות המוניציפאליות (בעיקר בתל-אביב). שלושה עימותים אלה העמידו את "החוגים האזרחיים" בארץ במאבק רעיוני, כלכלי ואלקטוראלי רצוף ויומיומי עם תנועת העבודה, שלא היה בגדר ויכוח על תפיסת-עולם בלבד, אלא מאבק על עתידם הכלכלי והחברתי של הנאבקים משני הצדדים.

1. התפתחות אירגונית (1921-1924)

ניצנים

לקראת הקונגרס ה"ב", שהתכנס בקארלסבאד ב-14.9.21, ושהיה הקונגרס הראשון לאחר הצהרת בלפור וכיבוש הארץ על-ידי הבריטים, התארגנו בארץ "ציונים אי-מפלגתיים" לשם השמעת קולו של המעמד הבינוני הארצישראלי קבל התנועה הציונית כולה. ציבור זה ערך תזכיר שהוכתר בשם היומרי "גילוי דעת הישוב", ושילח אותו לחברי ההנהלה הציונית העולמית. היה זה מיסמך שהעיד על אי-שביעות-רצון של חלקים בציבוריות הארצישראלית מהמישרד הארצישראלי, מ"וועד הצירים" ואף מהוועד הלאומי, שנבחר על-ידי אנשי הישוב עצמם. מחברי התזכיר העלו שורה של טענות כלפי ההנהלה הציונית, שעיקרן היה מחאה על בזבוז הכספים הן מצד הנהלת התנועה הציונית והן מצד "ועד הצירים". כן הושמעה הטענה שההנהלה הציונית "לא שמה לב לאופני החיים המקובלים בישוב, שהם הם אופני החיים של רוב העולים מאחינו בתפוצות הגולה, והתעסקה רק בנסיונות רפרופיים של ישוב." (מובן שמאחורי ניסוח זה הסתתרה טענה נגד הקצאת משאבים לנסיונותיה של תנועת העבודה במסגרת ההתיישבות העובדת.) מנסחי התזכיר קבעו ש"היא [ההנהלה הציונית - י.ד.] זילזלה בצרכי שאר המעמדות של הישוב ולא יצרה בשבילם אף מוסד

אחד להקל להם מלחמת קיומם.² במלים אחרות: עמדתם של "הציונים האי-מפלגתיים" היתה שהדגש של פעולותיה של ההסתדרות הציונית בארץ צריך להיות עידודם של אנשי המעמד הבינוני.

הגשת התזכיר לקונגרס הציוני, עלידי יהושע סופרסקי, בשםם של 2262 חותמיו, לא שינתה דבר, כפי שצפוי היה מלכתחילה, אולם בארץ גברה ההכרה בצורך הדחוף להקים התאחדות פוליטית מרכזית של אנשי המעמד הבינוני, לשם השמעת קולם ודעתם בתנועה הציונית העולמית בכלל ובישוב הארצישראלי בפרט.

במחצית אוגוסט 1922 התקיימה בתל-אביב אסיפה כללית של כ-50 ציונים בלתי-מפלגתיים. המשתתפים בחרו בוועד זמני, שעליו הוטל לעשות את הצעדים הראשונים להקמת הסתדרות ציונית בארץ. הוועד הנבחר, שבראשו עמד יהושע סופרסקי,³ קרא לאסיפה שניה, שהשתתפו בה – מלבד חברי הוועד – גם מוזמנים ובהם אחד-העם, מ. דיזנגוף, ד"ר ב.צ. מוסינזון, ב. יפה, ז. גלוסקין, ד. איז'מוזיק, י. רוזוב⁴ ואחרים. המשתתפים באסיפה היו חזורים בהרגשה "שבארץ תו זמן שאירגון האגפים הימני והשמאלי – הציונים החרדים והסתדרות הפועלים למפלגותיה – הולך וחזק, הרי הציונים הכלליים⁵ נשארו בלתי מאורגנים." כיוון שכך, ראו המשתתפים בהתארגנותם מכשיר הולם לטיפול "בכל שאלות החיים החברתיים, התרבותיים והכלכליים, הנוגעות לכניין ביתנו הלאומי", ולהשפעה "על דעת-הקהל בכל המקצועות והענפים של עבודת התחיה: בענייני החינוך והתרבות, בטיפוח האקטיבי של השפה העברית, בביסוס מצבם של מעמד העולים הבינוני מבעלי המשפחות." הצעתו של דיזנגוף להקים "מפלגה עם תוכנית קבועה ומסוימת, הנובעת מאינטרסים כלכליים ואחרים" לא התקבלה, באשר לדעת הרוב "התוכנית תתהווה ותתגבש מאליה מתוך הפעולה החיה".⁶

ויכוח קצר נערך בעניין שמה של ההסתדרות החדשה, ובסופו הוחלט לקרוא לגוף החדש בשם "הסתדרות ציוני המרכז". שמה של ההתארגנות החדשה מוכיח כי מקימה ראו את עצמם כמי שנקראו למלא את החלל שהיה קיים במפה הפוליטית של הישוב היהודי בארץ בין מפלגות הפועלים, שהיוו את האגף

2. "תזכירי ארץ-ישראל לכנסיה הציונית – גילוי דעת הישוב", בחתימת "ציונים אי-מפלגתיים", דאר היום, 19.9.21.
3. יתר חברי הוועד היו: לבונסקי (סיו"ר), פפר, ישראל חן, בבקוב ועוזיאלי ("הסתדרות ציונים בלתי מפלגתיים", הארץ, 21.8.22).
4. כולם, מלבד אחד העם, עסקנים בישוב הארצישראלי עוד מהתקופה שלפני הכבוש הבריטי, ופעילים אח"כ בהתארגנויות ה"אזרחיות" הראשונות שלאחר המלחמה (ראה להלן, הערה 12).
5. רוב הציונים בגולה שלא נמנו על "המזרחי" ולא קשורים היו לאגף העבודה כונו בשם "ציונים סתם", שהוחלף מאוחר יותר לשם "ציונים כלליים". נראה שכאן מופיע לראשונה ביטוי זה כמכוון לציונים הבלתי מפלגתיים בארץ.
6. "הסתדרות ציונים בלתי מפלגתיים", הארץ, 21.8.22.

השמאלי, לבין "המזרחי" וחוגי החרדים האחרים, שנתפסו בתנועה הציונית ובישוב הארצישראלי כאנשי הימין. עמדתם זו של חברי "הסתדרות ציוני המרכז" וזה היתה לעמדת הציונות הכללית העולמית, שהרעיון המנחה שלה היה נקיטת דרך ביניים ליבראלית ופרוגרסיבית בשאלות השונות שקשורות היו להגשמת הציונות.⁷

"הסתדרות ציוני המרכז" היוותה ניסיון ראשון לרכז במסגרת אחת את כל הרכיבים, ההסתדרויות וההתאגדויות הפוליטיות של המעמד הבינוני שהיו קיימות עד אז בישוב הארצישראלי.⁸ ברם, מכתבה שהתפרסמה ב"דאר היום" ב-15.1.23 ניתן להבין כי גם גוף זה לא מצא את מקומו במשך זמן רב, וקיומו באותה תקופה תלוי היה על בלימה.⁹

שינוי מהותי חל ככל הנראה בראשית 1923. באסיפה פומבית של הציונים הכלליים,¹⁰ שהתקיימה בת"א ב-13.1.23, פורטו בפעם הראשונה יעדיה הברורים של ההסתדרות. היה זה יהושע סופרסקי, הרוח החיה בהתארגנותם של הציונים הכלליים בארץ, שפרס את תוכנית העבודה להבא, שהתמצתה בארבעה טעמים עיקריים: "1. ההסתדרות מקיפה את כל אלה שלא נספחו לשום הסתדרות ומפלגה אחרת. 2. ההסתדרות תעורר לפעולות ממשיות – תנועת עזרה עצמית הדדית בין העולים. 3. ההסתדרות תעמוד על מישמר ענייני קהילותינו בארץ, שתהיינה קהילות חובה, המקיפות את כל צרכי הציבור, עם זכות הטלת מיסים. 4. כשתיווצר ההסתדרות תדרוש את הזכות לביאת כוח המתאימה לה בכל מוסדותינו הלאומיים, מהקונגרס הציוני עד אסיפת הנבחרים ומהוועד הלאומי עד ועדי הקהילות."¹¹

נראה כי בחודשים הבאים הצליחה "הסתדרות הציונים הכלליים" להתחזק ולקנות אוהדים בציבור הארצישראלי. מכתבות שונות, שנתפרסמו בעתונות התקופה,¹² אנו למדים כי ל"הסתדרות הציונים הכלליים", הצטרפו עוד עסקנים, שלקחו בעבר חלק בהתארגנויות השונות שקדמו להסתדרות זו. כך אנו מוצאים בקרבם את ד"ר ח. בוגרשוב, את ד. ילון, את ק. י. סילמן¹³ וכן אישים נוספים, שעד אז לא לקחו חלק פעיל בחיים הפוליטיים בארץ, כמו ד"ר י. מוהילובר, ד"ר

7. וראה בהקשר זה את ציון קוויה האופייניים של הציונות הכללית העולמית על ידי משה קליינמן בספרו "הציונים הכלליים" עמ' 56.
8. "מפלגת האזרח", "התאחדות המתקדמים", "המפלגה הלאומית רדיקלית", "ארגון המעמד הבינוני" ועוד.
9. "הסתדרות הציונים הכלליים", דאר היום, 15.1.23.
10. השם "ציוני המרכז" נשכח במהרה.
11. "אסיפת הציונים הכלליים", הארץ, 18.1.23.
12. הארץ 11.7.23, 16.7.23 ומקומות נוספים.
13. גם אלה היו פעילים בישוב הארצישראלי עוד בסוף התקופה העות'מאנית וחברים בהתאגדויות החדשות של בני המעמד הבינוני – שלאחר המלחמה.

רוקח, ד"ר מ. גליקסון, ד"ר י. קלוזנר ואחרים.¹⁴ העוקב אחר עמדות הנואמים השונים, שהשמיעו את דבריהם ב"מועדון הציוני" שפעל בתל-אביב מטעמם של הציונים הכלליים, מגלה כי כבר בראשית ימיה של הסתדרות זו התרוצצו בקירבה שני כיוונים עיקריים: הכיוון האחד, שדוברו הראשי היה סופרסקי, היה כיוון שמרני יותר, שהדגיש את חשיבות ההון הפרטי והיוזמה הפרטית במאמץ הלאומי הכללי, וראה את המעמד הבינוני כמעמד העיקרי שעליו יש להטיל את תפקיד הקמתו של הבית הלאומי היהודי בארץ-ישראל מבחינה כלכלית וחברתית. הכיוון האחר, שדובריו המרכזיים היו ד"ר מוסינזון וד"ר בוגרשוב, היה כיוון ליבראלי יותר, אשר העריך את המיפעל ההתיישבותי של תנועת העבודה, כיבד את מיפעלה הלאומי של "הסתדרות העובדים", אך עם זאת ניסה להעתיק את מרכז הכובד של התייחסות המוסדות של התנועה הציונית גם לכיוון המעמד הבינוני, וראה אפשרות לבנות את הבית הלאומי היהודי בארץ-ישראל בכמה דרכים כלכליות וחברתיות, מבלי לפסול אף אחת מהן.¹⁵

ערב הקונגרס הי"ג ולאחריו

חלוקי-הדיעות במחנה הציונים הכלליים, שקיימים היו כאמור, עוד קודם לכן, בלטו יותר ויותר ככל שקרבו ימי הבחירות לקונגרס הציוני הי"ג. אסיפותיה של ההסתדרות הפכו לזירת התגוששות בין היריבים השונים, כשכל אחד מנסה למשוך לצידו ולדעתו מיספר תומכים גדול יותר. ההתלבטות בקירבם בנוגע לבחירת נציגם היחיד לקונגרס הציוני היתה קשה ביותר. המועמד העיקרי היה יהושע סופרסקי, אך במהרה קם לו מתחרה בדמותו של ד"ר ת. בוגרשוב, ותוך שבוע הצטרף למעגל המועמדים גם ד"ר ב.צ. מוסינזון.¹⁶ המתחנות בקרב הציונים הכלליים הלכה וגברה. ד"ר בוגרשוב וד"ר מוסינזון עשו יד אחת נגד מועמדותו של סופרסקי ופירסמו כרוז מטעם "קבוצת ציונים עממיים", שקרא לציבור הבוחרים הפוטנציאלי לבחור באחד מהם, על-מנת למנוע "אוגנדה רוחנית".¹⁷ הפרשה הלכה והסתבכה, האשמות בדבר שיחוד אנשים באמצעות מתן הלוואות לסידור דירות כוונו כלפי ד"ר בוגרשוב, ופניות למורשה השקלים מטעם התנועה הציונית גרמו לדחיית הבחירות. בסופו של דבר ניצח י. סופרסקי

14. כולם עלו לארץ בשנים 1919-1920 (רובם באניה "רוסלאן").

15. ראה לעניין זה: "המשבר בשוב ותיקנו", דואר היום, 6.5.23. וכן: ד"ר בוגרשוב "לקראת הקונגרס הי"ג", הארץ, 12.7.23.

16. ראה "לבחירת הציר", דאר היום, 12.7.23. וכן: "אצל הציונים הכלליים", הארץ, 18.7.23.

17. "לבחירות אל הקונגרס", הארץ, 18.7.23. בביטוי "אוגנדה רוחנית" התכוונו מחברי הכרוז לויתור על האידיאולוגיה הציונית הטהורה, שהיה, לדעתם, על התנועה הציונית לוותר, על מנת לאפשר צירופם של הלא-ציוניים לסוכנות היהודית על-פי הצעת וייצמן.

(בבחירות השתתפו יותר מ-560 איש).¹⁸

בקונגרס הציוני ה"ג, שהתכנס בקארלסבאד ב-18.8.23, נדחתה הצעתו של וייצמן להרחיב את הסוכנות היהודית על-ידי צירוף נדבנים ואילי-הון, מחשש לטשטוש האופי הדמוקרטי והעממי של התנועה הציונית. ברם, בקרב הציונים הכלליים בארץ המשיכו הרוחות לסעור גם אחרי החלטת הקונגרס. הציונים הכלליים המשיכו בוויכוחים ובהתנצחויות הפנימיות גם לאחר ההחלטה, והתחלקו לתומכים בתוכניתו של וייצמן ולמתנגדים לה. בראש התומכים, "אנשי ההרחבה והעבודה המעשית", עמד כמקודם י. סופרסקי, ובראש ה"אופוזיציה" לוייצמן עמד מעתה ד"ר גליקסון.¹⁹

מה עמד מאחורי עמדות הצדדים בוויכוח זה?

סופרסקי ותומכיו ראו את בעייתיה של התנועה הציונית דרך משקפיים כלכליים. לדידם, הרחבת הסוכנות פירושה המעשי המיידית הוא תוספת מקורות כספיים לתנועה הציונית, הגדלת ההשקעות הפרטיות בארץ וניסיון להטות את כל המיפעל הציוני לכיוון הגדלת חשיבותו של המעמד הבינוני העירוני, שחי על יוזמותיו הפרטיות. מתוך נקודת-מבט זו יש גם להבין את החשיבות הרבה שיחס סופרסקי להקמתו של הבנק להשקעות, שנוסד בהתאמצותם של ד"ר רופין וד"ר וייצמן.²⁰

לעומת המצדדים בווייצמן, התנגדו ד"ר גליקסון ותומכיו לכל צעד שעלול היה לטשטש, לדעתם, את ציוניותה של התנועה הציונית. הם גם חששו מערעורו של עקרון הדמוקרטיה בתנועה אם "יופקד גורלנו בידי זרים", ש"אין להם היסוד האירצינולאלי שיש בעבודתנו, ושאי אפשר בלעדיו" (ההדגשה שלי – י.ד.).²¹ בעמדתם של סופרסקי וחבריו ראה ד"ר גליקסון נטיה להשליך את המיטען האידיאולוגי הציוני לים, כפרי של חוסר אמונה בכוחות עצמנו, וקרא להילחם נגד ליקווידיציה של עיקרי הדמוקרטיה ועקרונות האמונה הציונית.

שני המחנות הגישו כל אחד הצעת החלטות לאסיפת הציונים הכלליים שנערכה בשני מושבים בתל-אביב,²² ולאחר ויכוחים ממושכים התקבלה הצעתו של סופרסקי.²³ חסידי סופרסקי ניצחו, אולם הוויכוח לא שכך ובמהרה גלש אל דפי העתונות. במשך כחודשיים התנצחו הצדדים מעל דפי "דואר היום" (שתמך בעמדת "חסידי ההרחבה") ו"הארץ" (עתונו של גליקסון, שצייד, כמובן, בעמדת

18. "גמר הבחירות להכנסיה", דאר היום, 25.7.23. גם מוסינזון היה ציר בקונגרס זה, אולם מטעם ציוני פולניה (וראה: "הרצאתו של מוסינזון בתל-אביב", הארץ, 29.10.23).

19. יש להעיר כאן כי "האופוזיציה" לווייצמן התנגדה לא רק לתוכנית הרחבת הסוכנות (שכאמור לא התקבלה על-ידי הקונגרס), אלא ראתה עוול וחטא בהרחקתו של אוסישקין מהנהלת התנועה הציונית – הרחקה שבוצעה למעשה על-ידי תומכיו של וייצמן.

20. ראה: "לקראת ישיבת הוועד הפועל", הארץ, 24.2.24.

21. שם.

22. במוצ"ש 23.2.24 וביום ב' 25.2.24.

23. "כשלונו האופוזיציה ביפו", דאר היום, 26.2.24.

"האופוזיציה") כשהוויכוח לווה בהתקפות אישיות ובהענקת "תארים" חריפים למדי.²⁴

המסקנה המתבקשת מהמעקב אחר המאמרים השונים בעתונות התקופה, שעסקו במחלוקת זו שבין ה"מרחיבים" וה"מצמצמים" היא כי חוג ה"מרחיבים", שתמך בעמדתו של וייצמן, היה גדול יותר ובעל השפעה רבה יותר בקרב הציונים הכלליים בארץ, למרות החלטתו של הקונגרס הציוני ה"ג. ניתן לקבוע כי לאחר שהתקבל נוסח ההחלטות כפי שהוצע על-ידי סופרסקי, ב-25.2.24, הן הפכו לעמדה הרשמית של הסתדרות הציונים הכלליים בארץ.

הקמת "הפדרציה הציונית הכללית" ופעולותיה

לאט שכך הוויכוח גם מעל דפי העתונות. הסתדרות הציונים הכלליים שמרה על שלימותה, למרות שני המחנות שבקירבה, ולאחר שוך סערת הקונגרס, התפנתה לעשות לביתה. ב-11.5.24 נפתחה בירושלים המועצה הארצית הראשונה שלה. במועצה, שנמשכה שלושה ימים, הוחלט על הקמת "פדרציה ציונית כללית", אשר תנוהל על-ידי ועד מרכזי במשך ארבעה חודשים. לוועד זה נקבעו חמישה תפקידים: 1. אירגון הציונים הכלליים בארץ-ישראל. 2. ניסוח הפרוגרמה של ההסתדרות. 3. הכנת תוכנית וחוקת ההסתדרות. 4. קריאת ועידה ארצית לאישור החוקה ולבחירת ועד חדש. 5. קשירת קשרים הסתדרותיים עם הציונים הכלליים בחו"ל. הוועד החדש כלל 16 איש, שיצגו את הסניפים בשלוש הערים הגדולות ובמושבות.²⁵

בדיקת מהות התפקידים שהוטלו על הוועד המרכזי החדש, מצביעה על התמסדות פוליטית ברורה של ה"הסתדרות הציונים הכלליים". העמדה הקודמת, בדבר אי הצורך במצע מוגדר, נדחקה לקרן-זווית, וההסתדרות חתרה לניסוח פרוגרמה. לא עוד התארגנות חופשית, נוסח מועדון-ויכוחים ללא כל התחייבות של חבריו, אלא חתירה לתוכנית וחוקה מחייבות, הקמת מסגרת אירגונית בדמות ועידה ארצית, וראיית ההסתדרות את עצמה כענף של "הסתדרות הציונים הכלליים העולמית".

פחות מחודש מיום הקמתה של הפדרציה ובחירתו של הוועד המרכזי שלה, פירסמה הלישכה הראשית של ועד זה כרוז לציבור, בו נקראו כל הציונים "הבלתי פרקציונריים"²⁶ להתארגן, לפתוח סניפים חדשים ולהרחיב את הפדר-

24. ראה את המאמרים: ג' (גליקסון - י.ד.), "על כישלון האופוזיציה", הארץ, 27.2.24. בר-דורא: "על גילוי דעת ה'אופוזיציה' ועוד", דאר היום, 13.3.24. "מכתבים למערכת", שם, 29.2.24 ועוד.

25. הרשימה המלאה של חברי הוועד המרכזי: מירושלים: מיוחס, מהילובר, ז. ויצמן, ריקה השמשוני, ש. שורץ. מתל-אביב: סופרסקי, גליקסון, איזמוז'יק, עוזיאלי, ארליה, פורליבסקי (כ"מ של פפר). מחיפה: ואשיץ, אתין. מהמושבות: איזנברג (רחובות), בוטקובסקי (חדרה), לובמן (ראש"צ) (הארץ 16.6.24).

26. בלתי פרקציונריים - שלא קשורים היו לפרקציות הרעיוניות בתנועה הציונית, כלומר

ציה. טענת מנסחי הכרוז היתה כי לנוכח הפיצול בתנועה הציונית ואירגונם של האגפים מימין ומשמאל, ירד כוחו של "החלק הגדול ביותר של הישוב", וכתוצאה מכך "הזניח [חלק זה - י.ד.] את הדגל הציוני, אינו נושא באחריות לעבודה בתוך ההסתדרות ואינו משתמש גם בזכויות, שיש לציונים הכלליים בכל מקום ומקום, מחוץ לא"י, להשפיע על ההסתדרות [הציונות העולמית - י.ד.]: ברוחו ורצונו."²⁷

מכרוז זה התבררו אופיה המעמדי והשקפת העולם החברתית של "פדרציית הציונים הכלליים בא"י" ושל חבריה: הצורך באיחודם נבע לא מתוך אידיאולוגיה ברורה ומחייבת, אלא מתוך תנאים חברתיים וסטטוטוריים בתוך התנועה הציונית. איחודם התבקש עקב התארגנותן של מסגרות פוליטיות אחרות מימנם ("המזרחי") ומשמאלם ("תנועת העבודה"), ובגלל תחושתם שבמיבנה החדש של התנועה הציונית הלכו רגליהם ונדחקו. מטרת התארגנותם של הציונים הכלליים לא היתה לתעל את התלהבות העשייה שלהם לאפיקים תנועתיים מוגדרים, אלא לנסות ולעורר את אנשי המעמד הבינוני בארץ, שהיו ברובם אישיים למעשה הציוני ושקועים בד"אמותיהם. תקוותם של עסקני הפדרציה וחבריה היתה שיצליחו להיות כוח שילך ויגבר עם בואן של אלפי משפחות המעמד הבינוני היהודי מהגולה, שבואן לארץ היה מובטח לא כפרי של החלטה עקרונית-רעיונית וכשלב בחתירה למימוש מטרה לאומית או מעמדית כלשהי, אלא כתוצאה הכרחית של דחיקת רגליהם בגולה (קרי: פולניה בעיקר) מחד גיסא, וסגירת שעריה של האלטרנטיבה שהיתה קיימת לגבהים עד עתה (ארה"ב), מאידך גיסא.

2. מהבחירות לעיריית תל-אביב ועד לקונגרס הי"ך

לקראת הבחירות לעיריית תל-אביב (1925)

במרצת שנת 1924 וראשית שנת 1925 הלכה ה"אופוזיציה" לוייצמן בתנועה הציונית ונחלשה. עמדת חוגו של גליקסון היתה גם עתה מנוגדת לרעיון הרחבת הסוכנות, אולם לנוכח עמדתו התקיפה של וייצמן הבינו מתנגדיו כי האופוזיציה בתנועה העולמית "אינה רוצה ואינה יכולה לקחת את רסן הממשלה מידי".²⁸ על כן, בראותם עצמם כנציגי אופוזיציה אחראית, שאינה גורסת ויכוח לשמו, מתחו אומנם ביקורת על האולטימאטום שהציג וייצמן, אולם לא ראו כל דרך להילחם בו. מגל²⁹ הצהיר כי האופוזיציה תמשיך להגן על דיעותיה בזכות, ואולם ההכרה ביחסי הכוחות הממשיים, הרצון להיות מעוגנים במציאות, וכן הכרת

לא אנשי תנועת העבודה ולא אנשי "המזרחי".

27. "לאירגון הציונים הכלליים", הארץ, 3.7.24.

28. מגל: "קלות ותמורות / על 'האופוזיציה'", הארץ, 30.1.25.

29. אולי מ. גל (יקסון)? ראה הערה קודמת.

האחריות לגורלה של התנועה, לימדה "כי ביקורת זו אינה צריכה להיחפז למלחמה".³⁰

סיומו (לפי שעה) של הוויכוח על הרחבת הסוכנות עשוי היה להביא לרגיעה בקרב הציונים הכלליים, ולהפניית הכוחות להתבססות אירגונית, שמשמעותה היתה אירגון הפדרציה שזה מקרוב קמה של הציונים הכלליים בארץ, בהתאם להצעת ההנהלה הציונית בלונדון.³¹ אלא שלא עבר זמן רב והפדרציה (או נכון יותר הסניף התל-אביבי שלה) נקלעה לוויכוח חדש: האם להופיע או לא להופיע ברשימה נפרדת בבחירות לעיריית תל-אביב.

באסיפת ההסתדרות שנערכה ב-31.1.25. תמכו סופרסקי וחבריו ברשימה מפלגתית של הציונים הכלליים, אולם מולם ניצבו אנשים כמו ברגמן, שטען כי בבחירות המוניציפליות באו לידי ביטוי אינטרסים שונים של קבוצות שונות, שהפדרציה לא היוותה לגביהן מכנה-משותף, ועל כן לא היה מקום להכלילן במסגרת רשימה אחת. עמדתו של ברגמן עוררה תגובה חריפה בקרב תומכיו של סופרסקי, שהסתמכו על השוני באינטרסים של קבוצות רבות בקרב הציונים הכלליים בחו"ל, שוני שלא מנע מהן להופיע במסגרת מלוכדת בבחירות לעיריית קובנה ואף לסיים הליטאי.³² האסיפה קיבלה, כצפוי, ברוב דיעות, את עמדתו של סופרסקי שיש ללכת לבחירות לעיריית תל-אביב ברשימה מפלגתית.

היה זה משה גליקסון שהתריע, במאמר הראשי ב"הארץ", על מה שנראה בעיניו כטעות. ההסתמכות על המציאות בחו"ל לא היתה, לדעתו, רלוואנטית, באשר לצה"כ בחו"ל היה מכנה-משותף לאומי-חברתי בולט וחשוב לעומת כל הרשימות היהודיות האחרות שהתמודדו שם (שלא לדבר, כמובן, על מפלגות הגויים). אולם בארץ לא היה, לדעתו, כל מקום ל"פרימאט הלאומי בתור תוכנית של מפלגה". לדעת גליקסון לא הציגה הציונות הכללית בארץ באותם ימים פרוגרמה מוניציפאלית משלה ובה תשובות לבעיות כמו שיטת המיסים, מדיניות קרקעית ותחומי פעולה מוניציפאליים אחרים. בסיכום מאמרו קבע גליקסון כי אסור היה לערבב בין המושגים "ציונות כללית" ו"ציונות בורגנית", לפי שאין אלה, לדעתו, מושגים חופפים. גליקסון הציע לאלה מחברי הפדרציה שהיו מעוניינים ביצוג השקפת-עולמם הבורגנית במועצת עיריית תל-אביב, להתאחד עם חבריהם שמחוץ לפדרציה, שהסכימו לדעתם בענייני העיריה, בין במסגרת רשימה חדשה ובין במסגרת רשימות קיימות, אולם אסור היה להם, לדעתו, להשתמש בדגל הציונות הכללית לשם כך.³³ דוברם של התומכים בהשתתפות הפדרציה בבחירות היה אריה בכקוב. במאמר תשובה לגליקסון, שהתפרסם בכתב-העת הימני "הישוב", עירער

30. שם. מבחינה זו צדק אולי כתבו של "דאר היום" שדיבר על "התוויצנותו" של "הארץ".

31. "אסיפת הציונים הכלליים", שם, 1.2.25.

32. היתה זו עמדתו של רוזנבוים, שם.

33. מ.ג.: "על הפרק / טעות", שם, 6.2.25.

בבקוב על כל גישתו של עורך "הארץ". הכותב התנגד לדעת אלה "החושבים שמכיוון שהציוני בא לא"י הוא פוסק כבר להיות ציוני ומתחיל להיות או בעל-בית או שכן, או פועל או נותן עבודה."³⁴ לדעתו, הגישה שראתה את הציבוריות הארצישראלית כמורכבת מקבוצות פרופסיונאליות, מעמדיות, עדתיות, או בעלות אינטרס צר אחד, פגמה באחדות העם. בבקוב פסל את העמדה שהתנגדה להליכת הצה"כ לבחירות לעיריית תל-אביב ברשימה משלהם, אך הסכימה להליכתם המשותפת לבחירות לקונגרס הציוני. לדעתו קיימת היתה סתירה פנימית בתפיסה שאיפשרה לפדרציה לקבוע עמדה אחידה בדבר הסכמה להרחבת הסוכנות או התנגדות לכך, אך שללה ממנה אפשרות להשתתף בבחירות לעיריה כחטיבה אחת. אומנם בבקוב הסכים לדעתו של גליקסון, שקבע כי לא היה צורך להיאבק בארץ על יחודה הלאומי-ציוני של ההסתדרות, אולם היה, לדעתו, צורך דחוף להתייצב כנגד אותן קבוצות אינטרסנטיות, מכל הכיוונים, שזרעו ניצני איבה מעמדית, דתית ועדתית בקרב הציבור היהודי בארץ, כאילו אין לעם השב לביתו הלאומי אתגרים המשותפים לכל שדרותיו, וכאילו בידו להרשות לעצמו להתפצל לקבוצות בעלות אינטרס כיתתי צר.

הנסינות להקמת "המרכז" וכשלונו.

הוויכוח בשאלת ההליכה לבחירות לא הוכרע, ובינתיים התארגנו חברי הפדרציה במיספר רשימות נפרדות: "רשימת הציונים הכלליים" בראשות יו"ר הפדרציה, י. סופרסקי; "רשימת בעלי הבתים והמיגרשים" בראשות ס. שושני;³⁵ "רשימת השכנים" בראשות ד"ר ח. בוגרשוב ו"רשימת הבלתי-מפלגתיים" בראשות מ. דיזנגוף. הפיצול הרב והוויכוח בין המחייבים הליכה משותפת לבחירות לבין השוללים אותה, הביאו עסקנים אחדים, ובראשם י.ד. בר-דרורא³⁶ ודיזנגוף, לידי ההרגשה שיש צורך להקים גוש מרכזי, במסגרת הציונים הכלליים. במגמה להביא את הפלגים השונים שבפדרציה לכדי גיבוש, שיטיח יצוג נאות ל"מרכז" בעיריית תל-אביב.

עוד ב-25.6.26 התפרסם ב"הישוב" מאמר מערכת בנושא הבחירות לעיריית תל-אביב. מחבר המאמר³⁷ הסביר כי בבחירות שנערכו שנה קודם לכן היה המרכז אדיש ומפוצל, ועל כן אגפי הציבור הקיצוניים (השמאל המאורגן מחד גיסא ובעלי נכסי דלא נידי מאידך גיסא) הצליחו להגדיל את מיספר נציגיהם במועצת העיריה. לקראת הבחירות הקרבות קרא בעל המאמר למרכז להתארגן על מנת להיות את עמוד התיכון של העיריה, משום שלדעתו "היסוד של העיריה מוכרח להיות אותו החלק שהשקפות עולמו ומעמדו בחברה אינם משעבדים אותו

34. א. בבקוב: "מישחק הכוחות" הישוב, שנה א', גל', כו, 7.4.25, עמ' 4.

35. ממיסדי "התאחדות בעלי התעשייה", ו"התאחדות בעלי המלאכה בת"א".

36. עיתונאי, עורך "הישוב", מראשי "ארגון המעמד הבינוני".

37. אולי בר-דרורא העורך.

לשום מפלגה ולשום תורה מן החוץ.³⁸ היתה זו למעשה הפעם הראשונה שהושמעה הקריאה לאירגונו של ”המרכז” במסגרת הציונים הכלליים. הוויכוח בשאלת ההליכה לבחירות חייב החלטה חוזרת ומחייבת. כמוצ”ש 4.4.25 זומנה אסיפה כללית של חברי הסתדרות הציונים הכלליים³⁹ במועדונו, ולאחר נאומו נציגיהן של שתי העמדות התקבלו, ברוב דיעות נגד שניים, ארבע החלטות, שקראו: א. להשתתף בבחירות לעיריית תל־אביב ברשימה מפלגתית מיוחדת. ב. לחייב את כל חברי הסתדרות הציונים הכלליים להצביע בעד רשימה זו. ג. להוריד מסדר־היום את ההצעה שהועלתה, שדיברה על נקיטת אמצעים כנגד חברי הסתדרות שלא יצביעו בעד רשימת המפלגה. ד. להתקשר עם רשימות אחרות שכללו חברים מקרב הציונים הכלליים, לשם הליכה משותפת לבחירות.⁴⁰ ברם, החלטות לחוד ומציאות לחוד. הלחצים האינטרסנטיים הצרים מחד גיסא, וחוסר תוכנית ומצע מקיפים ומושגתים על תפיסת־עולם אידיאולוגית מאידך גיסא, הביאו בסופו של דבר לא רק לאי הליכה משותפת של כל הציונים הכלליים ברשימה אחת, אלא גם לפיצולו של ”המרכז” לחמש רשימות (להוציא את רשימת הציונים הכלליים ושבע רשימות דתיות, עדתיות ושכונתיות).

הבחירות לעירייה ולמחוז

הבחירות לעיריית תל־אביב נערכו ביום 3.5.25; מ־12,966 בעלי זכות־בחירה השתתפו בפועל 8,820. כיוון שמועצת תל־אביב מנתה באותם ימים 41 חברים, נקבע מודד הבחירות לציר אחד לכל 215 קולות.⁴¹ בדיקת תוצאות הבחירות מלמדת כי אחוז הבוחרים לרשימת הציונים הכלליים מבין כלל הבוחרים בפועל היה 4.6% בלבד, ואחוזם מתוך הבוחרים לרשימות האזרחיות (מלבד שבע הרשימות האינטרסנטיות) היה 12.8%. במלים אחרות: פדרציית הציונים הכלל־יים במובנה המפלגתי⁴² הקיפה, בשנת 1925, רק כ־13% מכלל הציבור שראה עצמו כמשתייך למעמד הבינוני בתל־אביב. אם נתייחס לעובדה שאחוז המשתתפים בפועל בבחירות לעירייה היה 70% מכלל בעלי זכות־הבחירה בעיר, נוכל לומר שבמסגרת הציונים הכלליים היו, בשנת 1925, בערך כ־600 חברים. אולם אם נזכור כי בקרב חברי הפדרציה היו שהצביעו בבחירות אלה עבור רשימות אחרות, נוכל לאמוד את כלל מיספר חברי פדרציית הציונים הכלליים בתל־אביב באותה שנה בכ־4,500 איש לערך. יש לשער גם שבקרב בעלי זכות־הבחירה

38. ”על הדרך / הבחירות”, שם, גל’ כ”א, 26.2.25 עמ’ 1. וראה גם: ”הבחירות בתל־אביב, שם, גל’ כ”ט, 30.4.25, עמ’ 1.

39. השמות ”הסתדרות הציונים הכלליים” ו”פדרציית הציונים הכלליים” שימשו במעורב, אולם השם הרשמי היה ”פדרציה”.

40. ”בין הציונים הכלליים”, הארץ, 5.4.25.

41. ”התוצאות הרשמיות של הבחירות לעיריית תל־אביב”, שם, 8.5.25.

42. במובנה הפדרטיבי כללה הפדרציה את כל הרשימות שציונו.

שלא הלכו לבחירות רב היה חלקם של הציונים הכלליים, שנשארו אדישים לא רק מעצם טבעם, אלא גם נוכח הפיצול הרב של רשימות המרכז.⁴³ בסך-הכל קיבלו כל רשימותיה של פדרציית הציונים הכלליים ("הציונים הכלליים", "השכנים", "בלתי-מפלגתיים", "בעלי-הבתים", "קבוצה מעשית" ו"רשימת ד"ר בנימיני" – זאת, כאמור, חוץ משבע הרשימות הדתיות, העדתיות והשכונתיות) 3,209 קולות, שהיוו 36.3% מכלל הבוחרים, אך בגלל פיצולן שלחו לעיריה רק 14 צירים,⁴⁴ בעוד שסיעות הפועלים, שקיבלו יחד 3,095 קולות, שהיוו 35% מכלל הבוחרים, שלחו לעיריה 15 נציגים.

אם נרשה לעצמנו להקיש מהמצב בתל-אביב על המצב בארץ בכלל, נוכל לקבוע כי המסקנה מניחוח זה היא כי בשנת 1925 לא תפסה עדיין פדרציית הציונים הכלליים, במובנה המפלגתי, מקום בעל חשיבות מודגשת, לא בקרב הציבוריות היהודית בארץ בכלל, ואף לא בקרב הציבור הבורגני והזעיר-בורגני. הוויכוח שהתנהל בין חברי הפדרציה בדבר ההשתתפות או אי ההשתתפות בבחירות לעיריית תל-אביב מלמד על כך שפדרציה זו ראתה את עצמה, עד 1925, כגוף שעיקר מעייניו נתונים למתרחש בתנועה הציונית העולמית, ואשר לא גיבש לעצמו מדיניות עצמאית משלו (שלא לדבר על אידיאולוגיה) בכל הנוגע לבעיות היומיום של הציבור היהודי בארץ. יש לזכור שאותם אישי ציבור מקרב הציונים הכלליים שהיוו חברים באותן שנים באסיפת-נבחרים, ישבו בה לא כנציגי הסתדרות זו, שלא השתתפה בבחירות לאסיפת-הנבחרים הראשונה (כיוון שעוד לא היתה קיימת אז), אלא כנציגי מפלגות אחרות, שחדלו בינתיים להתקיים ("האזרח", "התאחדות המתקדמים" וכו').

את החלטה על ההליכה לבחירות לעיריית תל-אביב ניתן לראות כתמרור בדרךם של הציונים הכלליים. בהחלטה זו נעשה למעשה ניסיון להפוך את פדרציית הציונים בארץ-ישראל למפלגה פוליטית לכל דבר, למרות העובדה שבבחירות לעיריית תל-אביב הצביעו רבים מחבריה עבור קבוצות אחרות, מבלי שראו עצמם יוצאים או מוצאים מהפדרציה.

43. נראה כי אכן צדק x במאמר שהתפרסם ב"הישוב" לאחר הבחירות, בטענו כי מול פיצולם הגדול של הציונים הכלליים עמדה מועצת פועלי יפו, שקצרה את פירות אירגונה. "הפועלים קצרו את פרי האירגון שלהם. 13.300 בוחרים נמצאים בת"א, אבל להקלפי באו רק 8,900. יש לשער בוודאות שמהפועלים כמעט שלא נעדר איש, וארבעת האלפים המתרשלים והאדישים, מתוך המפלגות הנשארות, הם הם שהביאו את הניצחון למועצת פועלי יפו" ("הבחירות בתל-אביב", "הישוב", שנה א', גל' ל', 7.5.25).

44. נציגי הציונים הכלליים לעיריית ת"א היו: "רשימת הציונים הכלליים" – אחד-העם ויהושע סופרסקי. "הבלתי מפלגתיים" – מ. דיונגוף, י. רוקת, ר. סופרמן, ש. פחטר. "השכנים" – ד"ר ח. בוגרשוב, צ. פייכטהולד, ד"ר א. חבוניק, מ. מני. "בעלי הבתים והמגרשים" ו"בעלי הבתים והמגרשים בנווה שלום" יחד – ס. שושני, ל. גליקמן, ח. זידמן, א.ל. אסתרמן. שתי הרשימות הנוספות ("הקבוצה המעשית" ו"רשימת ד"ר בנימיני") לא שלחו צירים לעיריה. ("הבחירות לעיריית תל-אביב", דאר היום, 4.5.25).

מסיבות שונות לא ראו מנהיגי סיעת הפועלים את עצמם מסוגלים לקחת על עצמם את האחריות המוניציפאלית של ראשות העיר, וכך המשיך דיונגוף (שהיה נציג "הבלתי-מפלגתיים") לכהן כראש-העיר. ברם, הסכמת הפועלים לכך מותנית היתה בקבלת תפקידי סגן ראש-העיר, המזכיר ומנהלי המחלקה הטכנית ומחלקת הכספים. "המרכז" (כפי שנקראו כל רשימות הצה"כ יחד) לפלגיו היווה, אומנם, את הסיעה השנייה בגודלה במועצת העיר, אולם מעמדו האישי של דיונגוף, שעמד בראש העיר עוד מימי "אחוות בית", ואי יכולתה של סיעת הפועלים הגדולה להקים קואליציית רוב יציבה, הם שגרמו לשליטתו הפורמאלית של "גוש המרכז" בעיריית תל-אביב. בפועל, היתה שליטה זו מוגבלת מאוד בגלל תלותו הכמעט-מלאה של "המרכז" בסיעת הפועלים, שחלשה על מיספר תפקידי-מפתח בעיריה, ויכלה למעשה להפיל כל החלטה במועצת העיר.

החיפוש אחר האידיאולוגיה

ב-12.4.25 התכנסו הציונים הכלליים לכינוס ארצי, ונושא הדיון העיקרי היה חובת התנועה הציונית כלפי העליה החדשה. העלאת נושא זה לדיון היתה לא רק צורך השעה במחנה הציוני כולו, אלא גם צורך שעתה של פדרציית הציונים הכלליים, שעמדה אז, ערב הבחירות לעיריית תל-אביב, בפני ההכרח להרחיב את השפעתה בציבור הארצישראלי, ולצרף למסגרתה כוחות חדשים ורבים. ממאמר ראשי בעתון "הארץ", שנכתב ערב הכינוס, ניתן ללמוד כי לדעתו של גליקסון לא היתה לתנועה הציונית באותם ימים "תוכנית עבודה במקצוע זה", וחוסר פעולתה בתחום קליטת העליה בארץ נבע לא רק מבעיות תקציב. לדעתו, גם לציונים הכלליים לא היתה כל תוכנית עבודה ממשית, פרט להתבססות על עקרון שיווי הזכויות, שקבע כי כשם שמעמד הפועלים קיבל עזרה כספית לצרכיו ולמוסדותיו, כן ראוי גם מעמד בעלי-הבתים לקבל עזרה דומה בכואו להתיישב בארץ. ברם, לדעת הכותב, היתה נוסחה זו מוטעית ומופרכת מעיקרה, בהעלאתה ללא כל צורך את עניין ניגודי המעמדות והאינטרסים. עמדתו היתה כי "שאלת העזרה וההדרכה לעולים החדשים אינה שאלה של מעמד, אלא היא שאלה לאומית-ישובית גדולה, שאלה של יכולת הקליטה של הארץ, שאלה של הבראת הסטרוקטורה הכלכלית הרעועה, שהעליה החדשה מביאה אתה".⁴⁵ דרישתם של הציונים הכלליים לכוון את כספי התנועה הציונית למען התיישבות חקלאית של בני המעמד הבינוני (דרישה שהוא עצמו תמך בה) לא נבעה, לטענתו, מהתנגדות מעמדית להתיישבותם של הסוציאליסטים, אלא מתוך רצון של חוגים בקרב המעמד הבינוני להצטרף לחקלאות, עקב המצב הכלכלי הקשה בעיר. על הצגת הדברים בדרך זו צריך היה, לדעת עורך "הארץ", לקבל החלטה בכינוס חברי הפדרציה.

45. מ.ג.: "על הפרק / כינוס הציונים הכלליים", הארץ, 12.4.25.

בהרצאת הפתיחה של הכינוס, שנישאה על-ידי היו"ר סופרסקי, ושנושאה היה ניתוח המצב הכלכלי הקשה ששרר אז בארץ, הגיע הנואם לשלוש מסקנות: א. העליה הרביעית היתה בעיקרה בעלת תשתית כלכלית בריאה. ב. הסכנה מעוגנת היתה בחלק קטן של עולים, שהרכוש המועט שהביאו הספיק לקניית בתים, נחלות או מיגרשים, אך לא הספיק לקיום בתקופת ההרצה של עסקיהם הכלכליים. ג. אוזלת-ידה של התנועה הציונית וחוסר תמיכתה בסוג זה של עולים, הן שגרמו לפאניקה ולירידה מן הארץ. כעיקרון דרש סופרסקי ליישב את העולים החדשים בעיר.⁴⁶

בכינוס זה נשמעו גם הרצאות על מצב החינוך בארץ, הושמעה קריאה לדו"קיום בין העיר והכפר והועלתה דרישה להקמת בנק אגרארי. אומנם לא נתקבלו בכינוס כל החלטות מחייבות, אך נראה כי היה זה ניסיון ראשון של פדרציית הציונים הכלליים לנסח לעצמה קווי-מדיניות עצמאית, כשלב בתהליך הכללי של התגבשות התנועה כגוף מפלגתי, במובן המלא של המושג.

ניסיון שני בכיוון גיבוש השקפת-עולם אקטיבית נעשה במחצית השניה של חודש מאי 1925. בבחירות לעיריית תל-אביב הסתימו פדרציית הציונים הכלליים, שחבריה התפצלו בבחירות אלה ברשימות הרבה, פתחה בניסיון מחודש לקבץ את נידחיה ולהופיע בציבור כגוף גדול ומלוכד. שוב התברר כי המכנה-המשותף שאיחדם היה חוסר השתייכות לשמאל הסוציאליסטי מחד גיסא, ואי הזדהות עם הימין הדתי מאידך גיסא. הציונים הכלליים נדחפו למרכז המפה הפוליטית הציונית לא בגלל אידיאולוגיה עצמאית, אלא כתוצאה של התנגדות להתארגנויות האידיאולוגיות שמימינם ומשמאלם. ברם, בעוד שבעבר הקיף המושג "ציוני-סתם" את רוב חברי התנועה הציונית, ונציגיו הם שהנהיגו את התנועה הלאומית, הרי בתחילת המחצית השניה של שנות ה-20 הצליחו אגף העבודה ו"המזרחי" להגיע לעמדות-השפעה חשובות, ועל-פי עדותו של ד"ר צבי אליהו כהן, "בקונגרס בטל המרכז בששים. בארץ עצמה הוא מצליח בקושי רב להגיע למיספר השקלים הנותנים רשות לבחור בציר אחד או שניים. השליטים על ההסתדרות הציונית ועל כל עבודותיה הן מפלגות השמאל והמזרחי."⁴⁷

מול מצב זה ראו חלק מחברי הצה"כ בארץ צורך דחוף בהתלכדות פוליטית משמעותית יותר, שתוכל להוות לא רק חטיבת מרכז פושרת ללא תוכנית אידיאולוגית משלה, אלא גוף פוליטי בעל מצע ברור ועצמאי. דרישה זו עלתה בהרצאתו של צ.א. כהן, שנישאה במועדון הציונים הכלליים בתל-אביב במאי 1925. לאחר שקבע כי "המרכז" תרם לבניין הארץ יותר משאר הגושים הפוליטיים, לא רק באמצעות תרומות לקרן הקיימת ולקרן היסוד, ולא רק בהשקעותיו הפרטיות, אלא לאחרונה גם במיספר העולים – ניסה הנואם להסביר

46. "בכינוס הציונים הכלליים", שם, 13.4.25.

47. "בקלוב הציונים הכלליים", שם, 24.5.25.

מדוע, למרות כל זאת, נשמט השלטון בתנועה הציונית מידו. לדעתו, לא היתה פדרציית הציונים הכלליים בארץ מפלגה עצמאית ואקטיבית, כפי שהיה צריך להיות, אלא סניף חסר מעוף ויוזמה של גוף "מרכז" גדול ואדיש, שמרכזו בגולה ושמנהיגיו המנותקים מהמציאות הארצישראלית ראו בעליה בלבד את תמצית מטרותיה של התנועה הציונית.

מצב כזה, לדעת המרצה, לא רק שניווט את "המרכז", אלא הוכיח גם את אי נחיצותו. לדעתו, חייבים היו הציונים לחדול מלראות עצמם כפדרציית מרכז, והיה עליהם לאמץ לעצמם עמדה ימנית אקטיבית ברורה.⁴⁸ "המזרחי אינו ימין", קבע הנואם, "הוא בונה את מושביו לפי שיטות השמאל. בינו ובין השמאל אין הבדל אלא בדת. המזרחי הוא מפלגת שמאל דתית. נחוצה מפלגת ימין. כמו כל תנועה כך גם התנועה הציונית אינה יכולה להתקיים בדרך קווים ישרה, אלא מתוך התנגדותם של כוחות שמאל וימין. על המרכז להשתחרר מן ההיפנוזה של אידיאלי השמאל, שנכנע להם מתוך רשלנות. המרכז צריך לקבל בגלוי פרוגרמה קונסרבטיבית ולהביא שיווי-משקל בעבודת בניין הארץ."⁴⁹

הוויכוחים סביב ההליכה העצמאית לבחירות לעיריית תל-אביב, הדיונים בכינוס הציונים הכלליים וסביבו באפריל 1925, והוויכוחים סביב הרצאתו של כהן במאי אותה שנה, מצביעים על צורך שהלך וגבר במחנה הציונים הכלליים בארץ לגבש לעצמם אידיאולוגיה שתשמש מנוף מלכד, יעיל יותר מהמכנה-המשותף הקטן שליכד בעבר, בצורה רופפת, את חברי הפדרציה. ויכוחים ודיונים אלה הביאו לכך שבמחצית השניה של שנת 1925 הסתמנה במחנה הציונים הכלליים בארץ תווה ברורה ימנה. חוגו של סופרסקי, שעוד קודם לכן גבר על חוגו של גליקסון, התרחב, והחל לגבש לעצמו אידיאולוגיה ימנית ברורה ואקטיבית יותר. במקביל הצטמצמה השפעתם של תומכי גליקסון בפדרציה. קשה שלא לשער כי היתה כאן השפעה ברורה של הרוויזיוניזם העולה, שהחל להיאבק על נפש ציבור המעמד הבינוני בארץ, אשר שורתיו התרחבו עם תחילתה של העליה הרביעית.

"המרכז" לקראת אסיפת-הנבחרים השניה

ההכנות לבחירות לאסיפת-הנבחרים השניה החלו מייד לאחר גמר הבחירות בתל-אביב, ובמקביל להכנות לקראת הקונגרס הציוני ה"ד". ב-22.6.25, בביתו של אוסישקין בירושלים, התכנסו עסקנים אחדים מקרב הציונים הכלליים, במגמה לייסד "גוש מרכזי", שאמור היה להקיף חוגים רחבים יותר מאשר הקיפה פדרציית הציונים הכלליים עד אז. לפי תוכניתם צריך היה גוש כזה להקיף את האיכרים, את הספרדים ואת כל מי שלא השתייך למפלגות השמאל

48. ואכן היה אחרי כן צ.א. כהן מראשוני ומראשי הרוויזיוניסטים בארץ.

49. שם.

ולחרדים. בפגישה לקחו חלק, מלבד אוסישקין, גם ד"ר לוריא, ד"ר מוהילובר, ד"ר קלוזנר, ד"ר רוקח ושלוש שורץ (בן-ברוך) – כולם מירושלים, וכן דיוזגוף, ב. יפה, סופרסקי ושושני – מתל-אביב. הנאספים הסכימו ביניהם על הצורך בהקמת "המרכז" ונתנו את הסכמתם להצטרף לוועדה מארגנת, שתפקידה היה לשכנע עסקנים נוספים בדבר חשיבותו של העניין.

ב-2.7.25 התכנסה בראש"צ הוועדה המיידית של "גוש המרכז" באסיפת הנבחרים. בוועידה השתתפו כ-50 איש ממושבות יהודה והשומרון וצירים משלוש הערים הגדולות. ליו"ר הוועידה נבחר מ. מאירוביץ,⁵⁰ ולסגנים – דיוזגוף מתל-אביב וד"ר מוהילובר מירושלים. אוסישקין פתח את הוועידה בהרצאה מקיפה על אסיפת-הנבחרים ועל חשיבות קיומו של מרכז מאוחד בתוכה. לדעתו, לא צריך היה לקבוע תוכנית מיוחדת עבור "המרכז", אלא לסמן בקווים כלליים בלבד את הדיעות המשותפות שהיו לכל הקבוצות שרצו להתאחד במסגרת גוש כזה. קווים אלו היו, לדעתו, הגנה על אירגון הישוב, שפה עברית ועבודה עברית. בדיונים עלתה השאלה האם לארגן רשימת מועמדים אחת, או לצאת ברשימות נפרדות לאיכרים ולעירוניים. ההחלטה על כך נמסרה לבאי-כוח המושבות. האסיפה ננעלה בבחירת ועד בן 19 חברים.⁵¹

ב-10.7.25 פורסם ברבים "המצע של גוש המרכז לאסיפת-הנבחרים". במצע הוכרו כי הגוש המרכזי בישוב החליט להתארגן על מנת להביא להגשמתם של שלושה עיקרים: "1. אירגון לאומי כללי על יסודות עממיים מוצקים, עם משמעת ציבורית מוחלטת בכל ענייני הישוב. 2. שיתוף כל הכוחות בישוב בסידור החיים הציבוריים ובהנהלתם, והבטחת זכויות והשפעה בחיי הישוב לכל עדה ומעמד, באופן שיושג שיווי-משקל של כל כוחות החברה בבניין הארץ ויימנע שלטונו של זרם אחד, איזה שהוא, על הישוב. 3. אסיפת הנבחרים, המוסד העליון של האירגון הלאומי, צריכה ליתן ביטוי נכון לרצונו הקיבוצי של הישוב, והחלטותיה ככל הנוגע לסידור ענייני הישוב, הפנימים והחיצוניים, הן חובה על היהדות הארצישראלית לכל חלקיה."⁵²

לשם מימושם של העיקרים הללו נקבעו במצע "המרכז" 12 תפקידים יסודיים, שלדעת מנסחיו, חייבים היו להיות תפקידיו של האירגון הלאומי. תפקידים אלה כללו: הקמת אירגונים לאומיים מקומיים, יצוג לאומי של הישוב היהודי בארץ בפני הממשלה, הגנה על זכויות האזרח, דאגה לחינוך ולהשכלה, הספקת הצרכים הדתיים לדורשיהם, השלטת עקרון העבודה העברית, הקמת מוסד לפשרה בתחום מערכת יחסי העבודה, מלחמה בספסרות הקרקע, תמיכה

50. מראשי התאחדות האיכרים. כנויו הספרותי "מוקני הישוב".

51. 3 מירושלים, 3 מתל-אביב, 2 מחיפה, 1 מטבריה, 1 מצפת, 3 ממושבות יהודה, 2 ממושבות השרון, 2 מהגליל התחתון ו-2 מהגליל העליון. ("הוועידה של גוש המרכז" בראשון לציון", דאר היום, 5.7.25).

52. "המצע של גוש המרכז לאסיפת הנבחרים", הארץ, 10.7.25.

בתוצרת הארץ, עזרה וסיוע לעולים, השתתפות כבאי־כוח הישוב בסוכנות היהודית וקביעת תחומי־הפעולה בין הוועד הלאומי וההנהלה הציונית. שני התפקידים התכופים של האירגון הלאומי בארץ היו, על־פי מצע "המרכז", השגת אישור לחוקת הקהילות והוועד הלאומי, ודרישה נמרצת לעריכת בחירות מוניציפאליות בארץ.⁵³

באחת: מצע "המרכז" לבחירות לאסיפת הנבחרים השניה מעוגן היה בדרישות הישוביות, כלומר: בסידור ענייניהם הפורמאליים של תושבי ארץ־ישראל היהודים, הן מבחינת אירגונם המוסדי הלאומי הכולל, והן מבחינת אירגונם המוניציפאלי, ובדאגה להשגת זכויותיהם החוקיות כאזרחי הארץ. מצע "המרכז" לא ניסה כלל להתעלות לנושאים עקרוניים ואידיאולוגיים, מעבר לבעיות הטכניות היומיומיות.

בינתיים הלך וקרב מועד כינוסו של הקונגרס הציוני הי"ד. בחוגי הציונים הכלליים החלו בהכנות לקראתו, ועל כן פנו נציגי "גוש המרכז" לוועד הלאומי בדרישה לדחות את הבחירות לאסיפת הנבחרים בשלושה חודשים. גם נציגי החרדים הצטרפו לבקשה זו מסיבות שלהם. לאחר ויכוחים בין נציגי "המרכז" (דינגוף, ספרסקי, איזנברג,⁵⁴ ב. יפה) לבין נציגי תנועת הפועלים, שעמדו בתוקף על הדרישה שלא לסור מהחלטות המושב השלישי של אסיפת־הנבחרים הראשונה, פרשו נציגי הפועלים מההצבעה וכך אושרה הדחיה המבוקשת.⁵⁵ ההחלטה לדחיית הבחירות קטעה גם את ההכנות להקמת "המרכז", ומאמצי האירגון הופנו לעבר ההופעה בקונגרס.

3. מהקונגרס הי"ד ועד לאסיפת־הנבחרים השניה

לקראת הקונגרס הציוני הי"ד

ביולי 1925 החלו בארץ ההכנות לקראת הבחירות לקונגרס הציוני הי"ד, שאמור היה להתכנס בווינה ב־18–31 באוגוסט אותה שנה. בקונגרס זה אמור היה להתנהל המאבק על דרישתו של וייצמן להרחיב את הסוכנות היהודית, באמצעות הכנסת אירגונים לא־ציוניים לתוכה. כנגד וייצמן התגבשה מחדש אופוזיציה בראשותם של יצחק גרינבוים מצד אחד וזאב ז'בוטינסקי מצד שני, כאשר תומכיהם בארץ היו חוגו הליבראלי של גליקסון מחד גיסא ואויסישקין מאידך גיסא.

בסדרת מאמרים גדולים, שכותרתם "לקראת הקונגרס הי"ד", ניסה מנהיג המיעוט הליבראלי שבקרוב הצה"כ בארץ, לקום כנגד עמדתם של יו"ר הפדרציה, ספרסקי, וחבריו, שהתבטאה בהעדפת השיקולים הכלכליים הצרים על־פני השיקולים הפוליטיים הרחבים. גליקסון המשיל את הוויכוח שהיה נטוש בקרב

53. שם.

54. מראשי התאחדות האיכרים.

55. "אסיפת הנבחרים נדחתה לשלושה ירחים", דאר היום, 14.7.25, ומקומות רבים נוספים.

הצה"כ לוויכוח על השאלה "איזוהי הרגל שיבחר לו האדם להליכה, הימנית או השמאלית?" וקרא לחיפוש אחר הסינתזה של הליכה בשתי הרגליים כאחת. לדעתו אין הכלכלה והפוליטיקה סותרות זו את זו, כי אם משלימות אחת את השניה, ועל כן אסור, לדעתו, לדון באחת ללא ראיית הדברים גם מנקודת המבט של חברתה.

לשון אחר: גליקסון התנגד לדיעה שקבעה כי כל זמן שלא התבססנו בארץ מבחינה כלכלית אין מקום לדרישות פוליטיות, ולדעתו חייב היה הקונגרס הי"ד "לעשות קץ לפאסיביות הפוליטית, שעשינו אותה שיטה וצדקה לעצמנו. הקונגרס הי"ד יצטרך להכריז על דרישותינו הפוליטיות היסודיות, שאין אנו יכולים ואין אנו רשאים לוותר עליהן, אם אין אנו רוצים לפגוע ביסודות מפעלנו."⁵⁶ דרישות אלה, לדעתו, הן: "א. זכויות אזרחיות גמורות ושוות ליהודים תושבי הארץ, ב. זכות המולדת הפוטנציאלית, כלומר זכות העליה וההתיישבות והעבודה, לכל אדם מישראל באשר הוא, והמסתעף מזה לפי הסעיפים המפורשים של המנדט: זכות העליה החופשית, סיוע להתיישבות על הקרקע, חוק נתינות מתאים, שיטה קרקעית מתאימה, זכות הלשון העברית, זכות השבת."⁵⁷

ראוי לציין כי לדעת גליקסון מוטלת היתה על הסוכנות היהודית – בהיותה, לפי סעיף 4 של המנדט, באת-כוחו הפוליטית של הבית הלאומי העברי – החובה לדרוש שזכות המולדת תינתן לכל אדם מישראל. פירוש הדבר, לדעתו, היה שבסוכנות היהודית יכול יהיה להשתתף רק מי שהודה בעיקר המולדת הלאומית של עם ישראל. "מי שאינו מודה בזכות המולדת של האומה," פסק גליקסון, "לא יוכל ולא ירצה להילחם את מלחמתה [...] היוצא מזה: ה'הרחבה' [הכוונה, כמובן, להרחבת הסוכנות על-פי הצעתו של וייצמן – י.ד.] היא אפשרית ורצויה במקצוע הכלכלה, אבל לא במקצוע הפוליטיקה הלאומית שלנו. יש מקום לסוכנות מורחבת – אפילו בצורה 'הבלתי דמוקרטית' שאפשרית בשעה זו – לשם תעודות כלכליות, אבל לא לשם תעודות פוליטיות."⁵⁸

עמדה זו היתה, כאמור (גם ב-1925), מנוגדת לעמדת החוגים הכלכליים בראשותו של סופרסקי, שראו את חזות הכל בהתפתחות הכלכלה והתעשייה בארץ, וחיפשו דרכים נוספות למימון ולמשיכת הון לארץ-ישראל.

באחת, גם עתה, כבעת הדיונים ערב הקונגרס הי"ג בשנת 1923, היה אחד ממישורי הוויכוח העיקריים בתנועה הציונית בכלל ובקרב הציונים הכלליים בפרט, שאלת הרחבת הסוכנות. אומנם, כפי שכבר צויין, ה"אופוזיציה" לווייצמן בשאלה זו הלכה ונחלשה נוכח עמדתו התקיפה של נשיא התנועה, אולם ערב הבחירות לקונגרס הי"ד עלה הנושא מחדש במישנה תוקף על-ידי אישים כמו

56. מ. גליקסון: "לקראת הקונגרס הי"ד", הארץ, 12.7.25.

57. שם, שם, 14.7.25.

58. שם, שם, 17.7.25.

גרנינבוים ונחום גולדמן בחו"ל, ועלידי גליקסון ותומכיו בארץ. עיון מעמיק במאמרו של גליקסון בשנת 1925 מביא אותנו למסקנה כי עמדתו הפוליטית-לאומית היתה קרובה לעמדתם של הרוויזיוניסטים בראשית צעדיהם. כפי שז'בוטינסקי דרש אקטיביות פוליטית ממנסדות התנועה הציונית, כן דרש אותה גם גליקסון. גם הרוויזיוניסטים וגם גליקסון עמדו על עיקרי זכויות האזרח, זכות המולדת, והתביעה לאי-נסיגה מסעיפי המנדט, שהיה מעוגן בהצהרת בלפור. כל זאת שעה שסופרסקי וחוגו (קרי: רוב חברי הציונים הכלליים) כלל לא נגעו בשאלות הפוליטיות ובמערכת היחסים שבין התנועה הציונית ושלטונות המנדט הבריטי. תפיסה אקטיבית זו של גליקסון היא המסבירה את הביקורת שמתח עורך "הארץ" על הרוויזיוניסטים, לאחר ועידת יסוד תנועתם באפריל 1925 בפאריס. בביקורתו קבע אומנם גליקסון כי גישתה של התנועה הרוויזיוניסטית "מוטעית מיסודה וראויה ליחס של שלילה גמורה"⁵⁹, אולם דבריו כוונו כלפי דרכי הביצוע שהציע ז'בוטינסקי (הדרישה הרעשנית להכריז על כוונה להקים מדינה), ולא כלפי עצם הרעיון. לשון אחר: באשר לתפיסה הפוליטית את תפקידי הציונות בארץ כלפי שלטונות המנדט, לא היו אומנם גליקסון וחבריו מתונים כפי שהיו לגבי רעיונותיה של תנועת העבודה; אך גם כשלא קיבלו את שיטותיו של ז'בוטינסקי, הרי תמכו עקרונית בחלק מדרישותיו.⁶⁰

כרם, גליקסון וחוגו הציגו כאמור, רק עמדה אחת מבין העמדות שהיו נחלתם של חוגים שונים בקרב הציונים הכלליים. בסידרה של שלושה מאמרים גדולים שנתפרסמו בשבועון "הישוב" תחת הכותרת "לקראת המלחמה הווינאית", הציג עורך העתון, בר־דורא, שהיה מראשי "גוש המרכז" שהחל להתארגן, את "האני מאמין" של גוש זה, שעיקרו היה תמיכה מלאה במדיניותו של וייצמן ובתוכניתו להרחבת הסוכנות. בר־דורא, שהציג את "האופוזיציה" לוייצמן כמחנה מפורד המשולל מכנה-משותף בין מרכיביו, הזהיר, שאם עד אז היתה אופוזיציה זו "בורגנית בכל מאת האחוזים שלה, הרי לא מן הנמנע הוא שצירי הפועלים יהיו נאלצים ליתן לה את ידם ואז עלול מעמדו של וייצמן להיות חמור באמת."⁶¹ מתוך כך דרש בר־דורא מהישוב הארצי-ישראלי לתפוס בוויכוח הזה

59. מ.ג.: "על הפרק / ועידת הרוויזיוניסטים", שם, 22.5.25.

60. ואכן, ערב הבחירות לקונגרס הציוני ה־14 נחתם הסכם עזיפי-קולות ("בלוק טכני") בין סיעתו של גליקסון ("הרדיקאלים") לבין הרוויזיוניסטים. ראוי עוד להעיר כי גם תנועת העבודה לא היתה כולה מתונה במובן המדיני. רבים בה היו קרובים לדיעותיו של ז'בוטינסקי באותה תקופה, וראה בעניין זה בספרו של י. גורני על אחדות העבודה ("אחדות העבודה 1919-1930, היסודות הרעיוניים והשיטה המדינית", פרק עשירי: "הגמוניה פועלית בתנועה הציונית", ובעיקר עמ' 268-271).

61. בר־דורא: "לקראת המלחמה הווינאית א'", הישוב, שנה א', גל' ל"ט, י"ז תמוז תרפ"ה (9.7.25).

עמדה מכרעת של תמיכה בווייצמן ובתוכניתו. טענתו היתה כי הצהרת בלפור בלבד אין בכוחה ליישב ארץ, ובפרט לא ארץ ששטחיה השוממים רבים מן הפוריים, והללו מצויים ברובם בידי עם אחר, העולה במיספרו על העם היהודי. לדעתו, זקוק היה העם היהודי להרבה כסף, לכישרון אירגוני ולאנשים מוכשרים לעבודה כלכלית. גורמים הכרחיים אלה ניתן להשיג, לדעת עורך "הישוב", רק באמצעות הרחבת הסוכנות היהודית ושיתוף-פעולה מדיני וכלכלי עם האירגונים היהודיים הלא-ציוניים בארצות-הברית.⁶²

אומנם יתכן מאוד, הודה בר-דרורא, ששיתוף-הפעולה עם קבוצת מרשל בארצות-הברית עשוי היה לאלץ את התנועה הציונית להכניס שינויים בעבודתה בארץ-ישראל, ואולי אפילו בעקרונותיה (פחות השקעות בחינוך לאומי, ליקוויד-ציה לקבוצות ההתיישבות ועוד), אולם, לדעתו, כך חייב להיעשות, "וכך גם הולך ונעשה, גם כלי הרחבת הסוכנות".⁶³ בפסקנות קבע בר-דרורא כי יש להבין ולהשלים עם המצב, ושהמציאות מחייבת ניתוק מחזיונות רוחניים. "הרומאנטיקה שבציונות - קבע - נגוזה מיום שהתחילה העבודה הממשית".⁶⁴ לדעתו, ככל שהתרבו העולים לארץ, ואפילו היו קרובים בהכרתם הלאומית לאחדיהעם או לרב קוק, לא יוכלו לשמור על יהדותם בתוך ים הערבים שמסביב ללא תמיכה כספית מאסיבית וללא בניה מתוכננת ורווחית. גם קבוצות תנועת העבודה ומושביה, שחבריהם חלמו על הקמת חברה חדשה, לא יוכלו לדעתו, להתקיים רק על בסיס התרומות הקטנות שנתרמו לקרן היסוד. מסקנת בר-דרורא היתה, אם כן, שהישוב הארצישראלי חייב לתמוך בעמדתו של וייצמן ולדרוש בקונגרס את הרחבתה של הסוכנות.

פילוג סיעתי

התארגנויות חוגו של גליקסון מחד גיסא, וקבוצתו של בר-דרורא מאידך גיסא, חייבו את ראשי פדרציית הציונים הכלליים לקבוע הנחיות לגבי ההליכה לבחירות. מאז המועצה הארצית של הציונים הכלליים, במאי 1924, ראתה הפדרציה את עצמה כעומדת "מחוץ למפלגות וממעל להן".⁶⁵ גישה זו היא שהניעה את גליקסון, אסתרמן ואחרים להתנגד בזמנו להליכה לבחירות לעיריית תל-אביב ברשימה מאוחדת של הפדרציה, ולדרוש שכל ציוני-כללי יצטרף, בהתאם לשיקול-דעתו, לאחת מהרשימות האינטרסנטיות הרבות שהתייצבו לבחירות אלו. גישה זו היא גם שגרמה לכך שבמסגרת הפדרציה היו מאוגדות קבוצות אוטונומיות שונות כמו "הסתדרות חלוצי המזרח", "התאחדות התי-

62. בר-דרורא: "לקראת המלחמה הווינאית ב' / שם, גל' מ', כ"ד תמוז תרפ"ה" (16.7.25).

63. בר-דרורא: "לקראת המלחמה הווינאית ג' / שם, גל' מ"א, ב' אב תרפ"ה" (23.7.25).

64. שם.

65. מ.ג.: "על הפרק / הציונים הכלליים", הארץ, 17.6.24.

מנים", "התאחדות הספרדים", "הסתדרות בני בנימין" ואפילו "התאחדות הציונים הרוויזיוניסטיים", שעדיין לא הופיעו כמפלגה עצמאית.⁶⁶ ואכן, בישיבת "הלישכה המרכזית הזמנית להסתדרות הצה"כ", שעל סדר-יומה עלתה שאלת שיטת הבחירות לקונגרס הציוני הי"ד, השתתפו נציגיהן של קבוצות אלו.⁶⁷ בישיבה הוחלט, בין היתר, כי הספרדים ו"חלוצי המזרח" יבחרו בציריהם לקונגרס על-פי קוריה מיוחדת, ושאר הזרמים בפדרציה יבחרו בציריהם על-פי השיטה היחסית. הארץ כולה תיחשב כאיזור-בחירות אחד, וכל 25 ציונים כלליים יוכלו להגיש רשימה של מועמדים לקונגרס.⁶⁸

החלטה זו נתנה אור ירוק לגליקסון ולתומכיו, שנטו אחרי עמדת הסיעה הרדיקאלית בציונות הכללית העולמית (סיעת גרינבוים), לפעול למען הופעה ברשימה משלהם לבחירות הקרבות. ב-18.7.25 התאספו כשבעים ציונים כלליים רדיקאליים בתל-אביב, ולאחר הרצאתו של ד"ר גליקסון על דרכה ועמדתה של סיעת הרדיקאלים בקונגרס הוצעו ששה מועמדים כצירים: ד"ר מ. גליקסון, י. רוזוב, ד"ר י. קלוזנר, ד"ר י. מוהילובר, א.מ. ברכיהו וש. שורץ.⁶⁹ במקביל, החליטה האסיפה הכללית של הציונים הכלליים בתל-אביב, שהתכנסה ב-19.7.25 (למחרת), לאשר את מועמדותם של עשרה אישים אחרים כצירים לקונגרס הי"ד.⁷⁰ רשימה זו כללה את האישים: י. סופרסקי, ד"ר ש. רוזנבוים, ז. גלוסקא, ד. חורין, ש. זלצמן, ד"ר ז. סוסקין, ד"ר ד. אליאש, י. קלורסקי,⁷¹ א. איינוברג ומ. סמילנסקי.⁷² ברם, רשימת הציונים הכלליים, לא רק שלא יצגה את הפלג הרדיקאלי, שהציג רשימה נפרדת משלו, אלא שלא יצגה גם את קבוצתו של בר-דורא, שהתארגנה תחת השם "המרכז המאוחד של בוחריי ארץ-ישראל", ואף לא קבוצות אחרות, שהיו קשורות לפדרציה הרופפת. ניסיון לתהות על שורשי ההבדל בין רשימת "המרכז המאוחד" שתמכה, כאמור, במדיניותו של וייצמן, ובין סיעת הציונים הכלליים, שאף היא תמכה במדיניות

66. על-פי "מכתבים אל המערכת א'", שם, 2.7.25.

67. "בין הציונים הכלליים", שם, 14.7.25.

68. שם.

69. "בין הציונים הרדיקאלים", שם, 19.7.25. העובדה שעמדותיהם הפוליטיות של אישים אלו קרובות היו לעמדות הרוויזיוניסטים באותה תקופה מאששת את קביעתי בעניין עמדתו הפוליטית-לאומית של גליקסון באותם ימים (ראה לעיל).

70. "ביפו ובתל אביב / לקראת הקונגרס הי"ד", שם, 20.7.25.

71. אין זה ת.מ. קלורסקי, שהופיע כמועמד ברשימת "המרכז המאוחד של בוחריי ארץ-ישראל".

72. ממייסדי התאחדות האיכרים ונשיאה. אומנם במכתב למערכת, שהתפרסם ב"הארץ" ביום 23.7.25, מחה סמילנסקי על ששמו הוכנס לרשימת המועמדים מבלי שמישהו טרח לקבל את הסכמתו לכך, אולם העובדה ששמו לא נמחק גם מאוחר יותר מעידה כי שוכנע להישאר בכל זאת. מידיעה שהתפרסמה ב"הארץ" ביום 22.7.25 ("הבחירות לקונגרס") מתברר כי ד"ר סוסקין הוצא מרשימת מועמדי הציונים הכלליים.

זו, מעלה, לדעתי, רק הבדל סוציולוגי אחד. בעוד שבסופרסקי וחבריו תמכו בעיקר הציוניים הכלליים העירוניים (במיוחד אנשי תל-אביב), הרי בפרץ דגן, נחום סלושץ ובר-דרורא תמכו בעיקר איכרי המושבות.⁷³

מכל מקום, לבחירות לקונגרס התייצבו (מלבד הספרדים ו"חלוצי המזרח", שלהם הובטחו קוריות נפרדות) לא פחות מחמש רשימות שהיו קשורות לציונים הכלליים: הרוויזיוניסטים, סיעת הציונים הכלליים, סיעת הציונים הרדיקאל-יים, "המרכז המאוחד" ורשימת נשים קטנה, בראשותה של גב' פינסוד-סוקניק, שהיתה רשימה אינטרסנטית קטנה וחסרת חשיבות. הרוויזיוניסטים עמדו כבר למעשה מחוץ לפדרציה; ההבדל בין רשימת "המרכז המאוחד" לרשימת הציונים הכלליים היה, כאמור, אישי ולא עקרוני. כיוון שכך, הרי עיקר הוויכוח המהותי-עקרוני במסגרת פדרציית הציונים הכלליים בארץ-ישראל היה נטוש בין שתי סיעות: סיעתו של סופרסקי, שכללה את ראשי התנועה בתל-אביב ואחדים מאיכרי המושבות, והמשיכה לקרוא לעצמה בשם "רשימת הציונים הכלליים", וסיעתו של גליקסון, שכללה את מרבית ראשי הסניף הירושלמי של הציונות הכללית וקראה לעצמה בשם "רשימת הציונים הרדיקאלים". הראשונים תמכו בעמדתו של וייצמן בנושא הרכבת הסוכנות, והאחרונים תמכו בדרישותיהם של גרינבוים וחבריו, וראו עצמם כיריביו של נשיא התנועה הציונית.

סיעת הציונים הכלליים ראתה עצמה כמייצגת את המעמד הבינוני הציוני בארץ, ופעלה לשם מימוש שאיפותיו הכלכליות, תוך הדגשת חשיבות ההון והיוזמה הפרטית, ותוך הסתייגות מרעיונותיה הסוציאליסטיים של תנועת העבודה. הסיעה לא הציגה עמדות בשאלות פוליטיות ואף לא בשאלות חינוך. לעומתה "הסיעה הרדיקאלית" הצדיקה את דרישת בני המעמד הבינוני לתקציב לשם מציאת עבודה ולשם התבססות בהתיישבות, אך התנגדה לגישת אלו שפסלו את תקציב ההתיישבות העובדת ודרשו לחדול מלתמוך בתנועת העבודה בארץ.⁷⁴ "הסיעה הרדיקאלית" דרשה להעמיד את הכלכלה הלאומית לא רק על המיסחר והתעשייה, כי אם גם על החקלאות, וזאת מטעמים לאומיים-מוסריים, לאומיים-פוליטיים ואף מתוך נימוקים כלכליים גרידא ("ישוּב שיעמוד על המיסחר והתעשייה בלבד לא יהא לו בסיס כלכלי ודומה הוא לאילן שיש לו ענפים ואין לו שורשים").⁷⁵ לדעתם, חייב פיתוח ארץ-ישראל להיעשות הן בשיטה הסוציאליסטית והן בשיטה הקפיטאליסטית, תוך שיתוף-פעולה הדדי ומתן סיוע לשתי הדרכים מטעם מוסדות ההנהלה הציונית.

73. זאת למרות העובדה שא. איזנברג ומ. סמילנסקי קשורים היו לרשימתו של סופרסקי. מסקנה זו מעוגנת גם בכתבה "תוצאת הבחירות", דאר היום, 24.7.25.

74. מ. גליקסון: "לקראת הקונגרס הי"ד", הארץ, 22.7.25.

75. שם.

בעוד שלא הוגש, ככל הידוע, מצע מטעם סיעתו של סופרסקי, למרות התייצבותה לפני הבחורים ברשימה עצמאית, הרי סיעתו של גליקסון פרסמה ברבים את "מצע הציונים הרדיקאליים בא"י לבחירות לקונגרס הציוני ה'ד'", שפירט את דרישותיה בששה תחומים: הפעולה הפוליטית, ענייני ההסתדרות, הסוכנות היהודית, המוסדות הכספיים, כלכלה וחינוך.⁷⁶

הבחירות לקונגרס הי"ד ולקחן

בבחירות שהתקיימו ב-23.7.25 השתתפו 3,373 בוחרים, חברי הפדרציה של הציונים הכלליים בכל הארץ, מחוץ לספרדים ול"חלוצי המזרח", שכאמור הופיעו במסגרת קוריה נפרדת. מתוכם בחרו 1,642 ברשימת הציונים הכלליים (48.6%) ו-285 בעד רשימת הציונים הרדיקאליים (8.4% בלבד).⁷⁷ במלים אחרות: סיעתו של סופרסקי, שתמיד היתה הסיעה המובילה בקרב הציונים הכלליים, הגדילה את השפעתה עוד יותר וכמעט מחצית מחברי הפדרציה נהו אחריה. סיעתו של גליקסון, למרות שנראה – עקב פרסומיה הרבים יחסית ומעמדם האישי של מנהיגיה – כי היא עשויה להוות יריבה רצינית לסייעת סופרסקי, הגיעה רק למקום הרביעי בין חמש הסיעות של הפדרציה שניגשו לבחירות.⁷⁸ (סיעת "המרכז המאוחד" תפסה את המקום השני, והרוויזיוניסטים – שעדיין היו קשורים לפדרציה – תפסו את המקום השלישי.)

נראה כי הסיבה לכשלונם של "הציונים הרדיקאליים" בבחירות אלו היתה משולשת: ראשית, קשה היה בתנאי המצב הכלכלי ששרר אז בארץ להופיע עם סימאות לאומיות עקרוניות, צודקות ככל שיהיו, נוכח שיקולי כדאיות כלכלית, שחייבו הסכמה לכל דרך שתאפשר הזרמת כספים לארץ. שנית, שכנוע זה קשה היה עוד יותר כאשר דובר בציבור אמיד, שהורכב מבעלי-הון שהשקיעו כבר את רוב כספם בהקמת תשתית כלכלית פרטית, בעיר בתל-אביב ובמושבות הסמוכות לה, והיו זקוקים לתמיכה בתחילת דרכם, עד שמיפעליהם יחלו להניב תוצרת ורווחים. נראה כי לא במיקרה הצטרפו לעמדתו של גליקסון אישים מחוגי האינטליגנציה הירושלמית (סופרים, עתונאים, אקדמאים), שהיו רחוקים במידה רבה ממערכת השיקולים הכלכליים של חבריהם בשפלה. ושלישית, החלטת הפשרה שהתקבלה בוועידה הציונית בלונדון, ושעל-פיה נדחה למעשה הדיון בשאלת הסוכנות היהודית לקונגרס הטי"ו, הוציאה את כל הרוח ממיפרישי הסיעה הרדיקאלית, שהתנגדותה לתוכנית וייצמן שימשה גורם מרכזי לעצם התארגנו-תה, שהרי עמדותיה הפוליטיות ודרישותיה מהמנדט הבריטי הוצגו בקיצוניות

76. "מצע הציונים הרדיקאליים בארץ-ישראל", שם, 22.7.25.

77. יתר הקולות התחלקו: "המרכז המאוחד" 917 (27.1%), "רשימת פינסוד-סוקניק" 24 (0.7%), הרוויזיוניסטים 505 (14.9%), "צירי ארץ-ישראל בכנסיה", דאר היום, 29.7.25, וכן: "התוצאות המוחלטות של הבחירות לקונגרס", הארץ, 29.7.25.

78. להוציא, כאמור, את הספרדים ואת "חלוצי המזרח".

רבה יותר על-ידי הסיעה הרוויזיוניסטית, שהפכה לסיעה השלישית בגודלה במסגרת הפדרציה הציונית בארץ.⁷⁹

4. מאסיפת-הנבחרים השניה ועד הבחירות לעיריית תל-אביב

לקראת אסיפת-הנבחרים השניה

לבחירות לאסיפת-הנבחרים השניה, שהתקיימו (לאחר דחיה של שלושה חדשים) ב-12.25.5, קדמה אומנם מערכת בחירות שנמשכה כחודשיים, ברם היתה זו מערכת בחירות חיוורת ביותר, שלא סחפה עמה את הציבור הזעיר-בורגני, שנשאר אדיש ברובו הגדול.⁸⁰ הציונים הכלליים, שחולשתם ואי יכולתם לפעול במשותף כגוף אחד התבררו כבר בבחירות לקונגרס הציוני הי"ד, המשיכו להיות מפולגים גם ערב הבחירות לאסיפת הנבחרים השניה. הפעם התפלגו ללא פחות משש רשימות נפרדות: 1. רשימת הרוויזיוניסטים, שהחל מראשית 1926 כבר ניתן לראות בה מפלגה נבדלת וחדשה. 2. "התאחדות הדמוקרטים", שהיו למעשה, ככל שנראה להלן, ממשיכייה של "הסיעה הרדיקאלית" שהתארגנה ערב הקונגרס הי"ד. 3. "התאחדות אורחית לאומית", שלא היתה אלא פלגו השמרני של סופרסקי (גם עובדה זו תוכח בהמשך).⁸¹ 4. "רשימת המרכז", רשימת עסקנים מירושלים ומחיפה שנעדרה קווי אפיון מיוחדים והיתה למעשה המשכו של "המרכז המאוחד" וקשורה בהסכם עודפים עם "ההתאחדות האורחית הלאומית". 5. "רשימת העליה הרביעית", רשימתם של העולים החדשים, שהיתה גלגולה הפוליטי של "התאחדות עולי פולין" ושחבריה היו קשורים בעבר הקרוב ל"מרכז המאוחד". 6. "התאחדות נשים עבריות", שהתפתחה מסיעתה של פינסוד-סוקניק.⁸² אומנם, עוד בסוף חודש אוגוסט נעשה ניסיון לאחד רשימות אלו במסגרת הסתדרות מרכזית אחת, אולם ניסיון זה לא עלה

79. יש לזכור כי הבחירות לקונגרס הציוני נערכו על בסיס משולש של פדרציות ארציות, פרקציות בינלאומיות, ואגודות מקומיות עצמאיות. תנועת העבודה בארץ ישראל היתה חלק מפרקציה בינלאומית של אגף העבודה, וקולות חבריה בארץ צורפו לקולות חבריהם בסניפי הגולה. ציריה של תנועה זו (כפי שהיה הדבר גם לגבי "המרחי" לא באו במניין קולות הפדרציה הציונית הארצישראלית.

80. "רק 20 יום נשארו עד הבחירות לאסיפת הנבחרים - כתב מ. גליקסון במאמר המערכת ב"הארץ" ב-16.11.25 - ועדיין אין רישומן של הבחירות האלה ניכר בחיינו הציבוריים. אין המפלגות והסיעות השונות מתעוררות לברר ולקבוע את עמדתן בשאלות היסודיות של הישוב העברי בא", שיהיו עניין לאסיפת הנבחרים. אין אף סימן-וזכר לתעמולה שלפני הבחירות" (מ.ג.: "על הפרק / לקראת אסיפת הנבחרים", הארץ, 16.11.25).

81. אין לערב עם מפלגת "התאחדות אורחית לאומית" שהוקמה מאוחר יותר (בשנת 1927).

82. חלוקה זו אינה מביאה בחשבון שתי רשימות איכרים ורשימת "התאחדות בעלי-המלאכה", שהיו קשורות לפדרציית הציונים הכלליים.

יפה.⁸³

במאמרו "על אסיפת הנבחרים" קבל גליקסון שבעוד מפלגות הפועלים הגדולות פירסמו, כבר כמה חודשים קודם לכן, מצעים ברורים לאסיפת הנבחרים – הרי שאר חלקי הציבור, שהיוו את רוב הישוב, נשארו מפולגים בדיעותיהם, למרות שנקראו בקיצור בשם "מרכז". המאחד אנשי "מרכז" אלה היה, לדעת גליקסון, גם עתה, "הסימן השלילי לבד של עמידה מחוץ למחיצת המפלגות", ועל כן, לדעתו, הקריאה להתאחדות כזו לא יכולה היתה להתקיים ואף לא היתה רצויה כלל. בצער קבע גליקסון כי "בתוך המחנה הגדול של המרכז מרובים וגדולים אולי הניגודים בעניינים חברתיים וסוציאליים משאנו מוצאים אותם בין השמאל ובין 'המזרחי'". בהכללה, שהתעלמה מגונים וגוני גונים, המשיך גליקסון וקבע כי ניתן היה לחלק את המרכז (קרי: את חברי פדרציית הציונים הכלליים) למרכז ימני ולמרכז שמאלי. "הימין שבמרכז", הסביר גליקסון, כשדבריו מכוונים לסיעתו של סופרסקי, "המדבר אומנם בשם ה'פרימאט' של העיקר הלאומי, והמעמיד לכאורה את ענייני העם כנגד ענייני המעמדות והמפלגות, אף היא צורתו המעמדית בולטת ומחוררת די צרכה. הוא הולך לאסיפת-הנבחרים על מנת להילחם בשמאל ולהתחרות אתו על השלטון. עיקר הפאתוס שלו מכוון לצד השלילה והסתירה. הוא דן בשאלות היסודיות של חיינו מבחינת הניגוד, הניגוד למעמד הפועלים, לשיטת עבודתו, למוסדותיו, להתיישבותו החקלאית". ואולם, לדעת גליקסון, לא היה חלק זה של "המרכז" המרכז כולו, ומול "המרכז הימני" עמד ציבור אחר, שהעיקר הלאומי לא היה להם מליצה ריקה וכסות עיניים לעמדות מעמדיות ימניות, אלא ידעו להתייחס בחיוב לכל הכוחות והיסודות היצרתיים באומה. כיוון שהציונים הכלליים מפולגים היו ממילא, הרי, לדעת גליקסון, צריכה היתה התפלגות זו להיות מובלטת, ברורה וגלויה. על כן קרא עורך "הארץ" לאגף הליבראלי, שכונה על-ידו בשם "המרכז השמאלי", שלא להיגרר אחרי היוזמה להקמת "התאחדות המרכז", אלא להבליט את ישותו ולנצל את תקופת הבחירות לאסיפת-הנבחרים על מנת שתשמש למרכז השמאלי הזה "אבן בוחן למידת עירנותו ופעלתנותו הציבורית".⁸⁴

"ההתאחדות הדמוקרטית"

לקריאתו של גליקסון היה הד בקרב תומכיו, שקראו לעצמם "חוגים בלתי מפלגתיים שאינם שייכים למרכז הימני", וב-19.4.25, התכנסה אסיפת עסקני חוגים אלו, שבה השתתפו ד"ר בוגרשוב, א. ברלין, ד"ר גליקסון, ד"ר הררי,

83. ראה מאמרו של ש. שורץ "לעבודה", הארץ, 20.10.25, וכן מאמרו של עקיבא קווינר: "המרכז ואסיפת הנבחרים", דאר היום, 23.11.25.

84. מ.ג.: "על הפרק / לקראת אסיפת-הנבחרים", הארץ, 16.11.25.

ד"ר מוסינזון, סופרמן ועוד. אסיפה זו החליטה על הקמת הסתדרות חדשה. בשם "התאחדות דמוקרטית", ואישרה תוכנית ומצע לבחירות, שאותם התכוונו היוזמים להציג בפני תומכיהם באסיפת-עם שאמורה היתה לאשרם ולהחליט על רשימת מועמדים.⁸⁵

האסיפה הפומבית, שנקראה לשם אישור תוכניתה של ההתאחדות הדמוקרטית, כונסה ברוב עם ב-25.11.25 (11 יום בלבד לפני הבחירות). לאחר הנאומים של א. ברלין, ת. הררי, גליקסון ומוסינזון, שהציגו את עיקרי התוכנית,⁸⁶ מילאה האסיפה את ידי הקבוצה היוזמת לדאוג להרשמת חברים ולזמן בהקדם אסיפה כללית נוספת לשם בחירת מועמדיה של ההתאחדות לאסיפת-הנבחרים השניה.⁸⁷ ב-28.11.25 התקיימה אסיפת הבוחרים ובה נקבעה, בבחירות חשאיות, רשימה של 25 מועמדים, שארבעת הראשונים בה היו: ד"ר גליקסון, א. ברלין, ד"ר מוסינזון וד"ר בוגרשוב.⁸⁸

המעין ברשימת מועמדיה של ההתאחדות הדמוקרטית נוכח לדעת שהתאחדות זו לא היתה אלא גלגולה של "סיעת הציונים הרדיקאליים" בבחירות שנערכו לקונגרס הציוני ה"ד באותה שנה, הן מבחינת החתך הסוציולוגי של מרכיביה – חוגי האינטליגנציה בישוב – והן מבחינת האישים שעמדו בראשה; נוסף לכך קל לגלות שכל ארבעת מועמדיה הראשונים עמדו בעבר בראש "מפלגת המתקדמים", שהיתה קיימת בארץ בשנים 1919–1922. בדיקה נוספת מוכיחה שגם מצעה של ההתאחדות הדמוקרטית זהה כמעט למצעה של "התאחדות המתקדמים" הישנה, מבחינת העמדות הפוליטיות, החברתיות והכלכליות שבוטאו בשניהם.

ניתן לקבוע כי ההתאחדות הדמוקרטית שללה את מלחמת המעמדות שבאה מימין, כשם ששללה מלחמה זו מכיוון השמאל. הדמוקרטים ראו חשיבות רבה בקיומם של מוסדות ציבור התנדבותיים, שתפקידם סיוע להבראה הכלכלית של המוני היהודים ויצירת כלכלה לאומית בריאה על יסוד עבודה יוצרת. גישה חיובית זו אל אירגון הפועלים לא שללה ממנה ומאחרים, על-פי עדות גליקסון, "את הזכות לבקר ליקויים שבמעמד הפועלים ולהילחם בחזיונות שליליים ובנטיית מזיקות שיש למצוא בקירבו",⁸⁹ ואולם אסור היה, לדעתה, "לעשות מלחמה זו סיסמה ודגל לאירגון הלאומי הכללי",⁹⁰ כפי שעשו זאת, לדעתם, חברי "ההתאחדות האזרחית הלאומית". במלים אחרות: ההתאחדות הדמוקרטית, שהמשיכה לראות עצמה כחלק אורגאני של פדרציית הצה"כ, הגדירה עצמה

85. "ביפו ובתל-אביב / ההתאחדות דמוקרטית", שם, 25.11.25.
86. "התאחדות דמוקרטית (ראשי פרקים של תוכנית ומצע לבחירות)", שם, 22.11.25.
87. "ביפו ובתל-אביב / ההתאחדות הדמוקרטית", שם, 25.11.25.
88. "ביפו ובתל-אביב / מועמדי הדמוקרטים", שם, 29.11.25.
89. מ. גליקסון: "התפלגות", שם, 1.12.26.
90. שם.

כ"מרכז שמאלי", שתפקידו להביא לידי הרגעת הרוחות בישוב וצמצום ההבדלים – והאיבה שנבעה מהם – שבין הימין (הדתיים והרוויזיוניסטים) ו"המרכז הימני" (חוגו של סופרסקי – "ההתאחדות האזרחית הלאומית") לבין השמאל.

"ההתאחדות האזרחית הלאומית"

הסיעה המרכזית השניה של הציונים הכלליים, שהעמידה עצמה לבחירות לאסיפת הנבחרים השניה, היתה, כאמור, "התאחדות אזרחית לאומית". עוד בסוף אוגוסט 1925 נעשה ניסיון לארגונם של אלה מקרב הציונים הכלליים, שתמכו בגישתו של האגף השמרני בפדרציה. באסיפה, שהתקיימה ביום 28.8.25 בקלוב הציוני בתל-אביב, נבחר ועד זמני בן 8 חברים, שעליו הוטל לעבד תוכנית פעולה, שאמורה היתה לרכז סביבה את רוב חברי הציונים הכלליים. הוועד, שחבריו היו: ד. איזמוזיק, א.ל. אסתרמן, א. בבקוב, מ. דיזנגוף, ב. יפה, ש. וילסון, ב. יעקובסון, ד"ר א.צ. כהן, מ. עזריאלי וס. שושני, עיבד תוכנית פעולה בת 11 סעיפים, אותה התכוון להציג באסיפת תומכים, שאמורה היתה להתקיים בכ"ו אלול תרפ"ה.⁹¹

עמדת הסיעה החדשה, שנקראה בשם "התאחדות אזרחית לאומית", כפי שבאה לידי ביטוי בתוכנית הנ"ל, קבעה כי "המגמה הלאומית עדיפה מכל שאר המגמות בפעולות הישוב העברי בארץ". התוכנית דרשה שארץ-ישראל תוכר כארצו של עם ישראל, והצהירה ש"השפה העברית והעבודה העברית הן המטרה והאמצעי לבניין העם והארץ". עוד קבעה התוכנית כי הציבור היהודי בארץ הוא הגורם החשוב בבניין הארץ, ועל כן הוא חייב להתארגן על בסיס בחירות עממיות, וחייבת להינתן לו זכות הביקורת על כל המיפעלים והמוסדות העבריים בישוב.

גישתה הכלכלית של ההתאחדות האזרחית הלאומית היתה "הודאה ברכוש הפרטי ובסדר הרכושני בתור גורמים עיקריים בחיי כל חברה אנושית [...] הודאה ביוזמה הפרטית, בהתחרות החופשית ובחופש המיסחר והעבודה בתור המנופים העיקריים בבניין א"י [...] [ו]התנגדות לכל זכות מעמדית, בין בחיים הכלכליים ובין בחיים הציבוריים."⁹²

מבדיקת עמדותיה של ההתאחדות האזרחית הלאומית מתברר כי היתה למעשה גלגולה החדש של סיעת הציונים הכלליים בבחירות לקונגרס ה"ד. עובדה זו מוכחת גם מבדיקת רשימת חברי הוועד היוזם וגם מבדיקת שמות נציגי התאחדות זו באסיפת הנבחרים. כן מוכחת עובדה זו גם מחוזר שנשלח לבוחריו

91 עוד קודם לכן, ב-4.8.25, נעשה ניסיון ראשון ליסוד מפלגה מרכזית של המעמד הבינוני, על ידי אותם אישים, אך לא יצא מכך דבר ("ביפו ובתל-אביב / יסוד מפלגה מרכזית", שם, 5.8.25).

92 "ביפו ובתל-אביב / מפלגת התאחדות אזרחית לאומית", דאר היום, 17.9.25.

תל-אביב מטעם "ועד הציונים הכלליים בת"א", שסופרסקי עמד בראשו, ובו נתבקשו הציונים הכלליים בתל-אביב, בין היתר, "לתמוך ברשימת התאחדות אזרחית לאומית", שאנו רואים בה את הרשימה היחידה העממית באמת, האזרחית והלאומית" (ההדגשה במקור – י.ד.).⁹³

הבחירות לאסיפת-הנבחרים ולקחן

בבחירות שנערכו ביום 5.12.25 השתתפו 33,845 בוחרים, שהיוו 52.3% מכלל בעלי זכות-הבחירה בארץ (זאת מלבד הבוחרים התימנים, שמסיבות שונות הצביעו בנפרד והעלו את אחוז המשתתפים ל-58%). "ההתאחדות הדמוקרטית" קיבלה 1,252 קולות, שיחד עם 487 קולות עודפים שצורפו אליה (5% מכלל הבוחרים) הקנו לה תשעה צירים. "ההתאחדות האזרחית הלאומית" קיבלה 883 קולות, שיחד עם 140 קולות עודפים שצורפו אליה (3% מכלל הבוחרים) הקנו לה ששה צירים. "רשימת המרכז" קיבלה 923 קולות, שיחד עם 253 קולות עודפים (3.4% מכלל הבוחרים) הקנו לה ששה צירים. רשימת "העליה הרביעית" קיבלה 630 קולות, שיחד עם 159 קולות עודפים (2.3% מכלל הבוחרים) הקנו לה ארבעה צירים. "רשימת הרוויזיוניסטים" קיבלה 2,489 קולות, שיחד עם 466 קולות עודפים (8.7% מכלל הבוחרים) הקנו לה 15 צירים. "רשימת התאחדות נשים עבריות" קיבלה 2,000 קולות, שיחד עם 552 קולות עודפים (7.5% מכלל הבוחרים) הקנו לה 13 צירות.⁹⁴

גם אם נזכור כי שיטת הבחירות שהיתה נהוגה אז לא מאפשרת לנו השוואה על-פי מיספר הצירים, באשר אלו לא נקבעו על-פי מפתח אחיד,⁹⁵ הרי ההשוואה על-פי מיספר הקולות מוכיחה כי ההתאחדות הדמוקרטית הפכה, לאחר הבחירות לאסיפת-הנבחרים השניה, להיות הסיעה הגדולה מבין שתי הסיעות העיקריות בפדרציית הציונים הכלליים, שבגלגולים שונים קיימות היו עוד משנת 1923. (רשימת הרוויזיוניסטים החלה כבר, כאמור, להתנתק למעשה מהפדרציה, ורשימת הנשים יצגה אינטרס צר ולא התייחסה לבעיות החברתיות, הפוליטיות והכלכליות בכללן.)

במבט לאחור ניתן לקבוע כי לוא היו רשימות "העליה הרביעית", "רשימת המרכז" ו"ההתאחדות האזרחית הלאומית" (שההבדלים ביניהן היו הבדלי אינטרסים צרים והבדלים אישיים) מתייצבות יחד מול חוגו של גליקסון, היו הופכות הן לסיעה המובילה בפדרציית הציונים הכלליים, כשלושתן 2,436 קולות ועוד 552 קולות עודפים, שהיו נותנים להן יותר מ-16 צירים (41% מסך

93. מצוטט במכתב למערכת, בכותרת "לבחירות אל אספת הנבחרים" בחתימת ד"ר א. ביחובסקי וד"ר א. חורגין, שם, 4.12.25.

94. מ. אליאש: "ספר התעודות", עמ' 435; דאר היום, הארץ 31.12.25.

95. המפתח לבחירת הצירים היה שונה בכל מחוז, באשר הוא נקבע על-פי מיספר בעלי זכות-הבחירה בכל מחוז ולא על-פי מיספר המצביעים בפועל.

הקולות שניתנו לכל רשימות הצה"כ להוציא את הרוויזיוניסטים והנשים – 8.8% (מכלל הבוחרים). כאז כן היום קשה להבין מה מנע משלוש קבוצות אלה להתייצב לבחירות ברשימה אחת.⁹⁶ אומנם, נעשה ניסיון של הרגע האחרון (על-ידי ש. שורץ) להביא את פלגי המרכז לידי איחוד, באמצעות העלאת הרעיון לבחור במנחם אוסישקין למנהיג "המרכז",⁹⁷ אך תקווה זו נגווה במהירות. "גוש המרכז" של הציונים הכלליים היה מפוצל לא רק בעת הבחירות לאסיפת הנבחרים השניה, אלא גם במסגרת אסיפת הנבחרים עצמה. אומנם, היו פה ושם מיקרים שבהם הצביעו הסיעות השונות במשותף למען החלטה מסוימת, או נגד החלטה אחרת, אולם תוכנית פעולה משותפת ביניהן לטווח ארוך לא נוצרה, ודאי שלא נקבע מצע רעיוני משותף.

"המרכז המאוחד" בעיריית תל-אביב והבחירות לעיריה (1926)

עד סוף שנת 1925 עמד ראש עיריית תל-אביב, מ. דיונגוף, הן בתוקף אישיותו ועברו, והן כנציגה של רשימת "התאחדות הבלתי מפלגתיים", בראש קואליציית מרכז ושמאל, שהמריכות בקירבה היו רבות מאוד. בסוף דצמבר 1925 לא יכול היה דיונגוף לעמוד יותר בפני הלחצים הרבים בתוך הקואליציה ומחוצה לה, והודיע על התפטרותו.

למרות הלחצים שהופעלו עליו, לא חזר דיונגוף מהתפטרותו, ואת תפקידו כראש העיר מילא סגנו מסיעת הפועלים – דוד בלוך. בתקופת ניהולה של העיר בידי סיעת הפועלים החריף המאבק בין הנהלת תל-אביב ו"התאחדות בעלי הבתים", שהיה נטוש עוד קודם לכן, והגיע עד לערכאות מישפטיות. גם המשבר הכלכלי שהעירייה היתה נתונה בו החמיר, והיא נתקלה בקשיים כספיים גדולים ביותר. במשך כל זמן המאבק לא נקטה פדרציית הציונים הכלליים עמדה רשמית בעד או נגד תביעותיה של "הסתדרות בעלי הבתים", מלבד גליקסון, שהתקיפם בחריפות. ברם, לאחר פרסום פסק-הדין של בית-המישפט העליון, שלפיו התקבלה דרישתם להורות על שינוי חוקת הבחירות בעיר, התייצבה מועצת הציונים הכלליים נגדם.⁹⁸

באוגוסט 1926 החלו ההכנות לבחירות. חברי "רשימת הבלתי מפלגתיים" הקימו ועדה לאירגון ולתעמולה, ששמה לה למטרה לארגן את כל הכוחות בעיר

96. כל סיעותיה של "פדרציית הציונים הכלליים" יחד (כולל הרוויזיוניסטים והנשים) קיבלו 10,234 קולות, שהיוו 30% מכלל הבוחרים והיקנו להן יחד 53 צירים. לשם השוואה: סיעות הפועלים ("אחדות העבודה", "הפועל הצעיר" ו"מעמד הפועלים") קיבלו יחד 15,199 קולות, שהיוו 43% מכלל הבוחרים והקנו להן יחד 90 צירים באסיפת הנבחרים (שם).

97. בן ברוך: "אויסישקין מנהיג המרכז", דאר היום, 28.12.25.

98. "הציונים הכלליים נגד משפט בעלי הבתים", הארץ, 12.7.26, וכן: "ההחלטות נגד משפט בעלי הבתים, שם, 18.7.26.

שלא השתייכו לימין או לשמאל. ב־5.9.26 התקיימה ישיבת האירגון ובה הוחלט להשתתף בבחירות לעיריית תל־אביב באמצעות רשימה שתיקרא "המרכז המאוחד". אותה ישיבה הטילה על ד"ר מוסינזון, ר. סופרמן, י. רוקח, וי. לבונטין לנסח את המצע ולהציעו בפני המועצה הגדולה של האירגון.⁹⁹ הפלג הליבראלי בצה"כ (קרי: "התאחדות הדמוקרטים") היה הראשון מבין שני פלגיה העיקריים של הפדרציה, שבירך על אירגון היסודות המרכזיים בתל־אביב.¹⁰⁰ גם מאיר דיזנגוף תמך ברשימה זו, אך הודיע שאינו מעמיד עצמו לבחירות.

באסיפת הציונים הכלליים שהתקיימה ב־3.10.26 הציע סופרסקי, יושב־ראש הציונים הכלליים בתל־אביב, ונציגם בעיריה, להתאחד עם "המרכז המאוחד" להליכה משותפת לבחירות. סופרסקי הבין כי הציונים הכלליים, שהיו אותה עת מפולגים למיספר סיעות, לא מסוגלים ללכת ברשימה עצמאית, כפי שניסו לעשות בבחירות הקודמות שנערכו ב־1925. הצעתו של סופרסקי נתקבלה ברוב דיעות.¹⁰¹

הצטרפותם של הציונים הכלליים לרשימת "המרכז המאוחד", שמצעו פורסם ברבים ב־31.10.26,¹⁰² מנעה הפעם את פיצולם של חברי הפדרציה לרשימות רבות, כפי שאירע בבחירות שנערכו שנה קודם לכן. אך גם הפעם התייצבו לבחירות שלוש רשימות של המעמד הבינוני (בנוסף לרשימת הרוויזיוניסטים). מלבד "המרכז המאוחד" (שהיתה למעשה רשימה מאוחדת של שני פלגי הציונים הכלליים עם ותיקי רשימת "הבלתי מפלגתיים" שהופיעו בבחירות 1925), הופיעו גם רשימת "הסתדרות עולי פולין" ורשימת "הסתדרות השכנים" ("הסתדרות בעלי־הבתים" לא התייצבה כרשימה בבחירות אלו).

בבחירות, שהתקיימו ביום 6.12.26, קיבלה רשימת "המרכז המאוחד" 1,008 קולות מתוך 7,434 בוחרים, שמהם הצביעו 3,628 לרשימות המרכז והרוויזיוניסטים. במלים אחרות: "המרכז המאוחד" קיבל 13.5% מכלל הבוחרים ו־27.8% מתוך בוחרי המרכז והימין (להוציא את בוחרי הרשימות הדתיות). "המרכז המאוחד" שלח 6 צירים למועצת העיר, "עולי פולין" שלחו 6 צירים אף הם, ו"הסתדרות השכנים" שלחו 3 צירים. הרוויזיוניסטים, שקיבלו 935 קולות, שלחו 5 צירים לעיריה.¹⁰³

למרות שסיעות המרכז והימין קיבלו יחד, כאמור, 3,628 קולות, שהיוו 48.8% מכלל הבוחרים – הרי פיצולם גרם לכך שראשות העיריה הוטלה על נציג

99. "לקראת הבחירות לעיריה", שם, 7.9.26.

100. מ.ג.: "על הפרק / תעודת המרכז", שם, 13.9.26.

101. "הציונים הכלליים והבחירות לעיריה", שם, 5.10.26 ו־25.10.26.

102. "הפרוגרמה של המרכז המאוחד", שם, 31.10.26 (עיקרי המצע פורסמו עוד ב־10.10.26).
– (שם).

103. "לתוצאות הבחירות", שם, 8.12.26.

סיעת הפועלים (מפ"י), שקיבלה 2,659 קולות (35.7%), אך יחד עם רשימתה העצמאית של פועלי ציון שמאל (482 קולות) זכתה ב-3,141 קולות, היינו 42.2% מכלל הבוחרים.

סיעת הפועלים, שקיבלה את ראשות העיריה (למרות ששלחה 12 נציגים למועצת העיר, לעומת 20 נציגי המרכז והימין), עמדה בראש קואליציה שבה השתתפה גם "הסתדרות השכנים", ש-543 קולותיה העלו את התומכים בקואליציה העירונית החדשה ל-49.55%, בעוד שאופוזיצית הימין ריכזה עתה רק 41.5% מכלל הבוחרים (8.95% מן הקולות נפלו בחלקן של שלוש רשימות דתיות ששלחו לעיריה 4 נציגים).¹⁰⁴

5. התפתחות אירגונית ורעיונית (1927-1928)

פרישת האגף השמרני

הסתייגותה של פדרציית הציונים הכלליים מפעולות "התאחדות בעלי-הבתים בתל-אביב" בעת מאבק הבחירות בעיר בשנת 1926, וגידול כוחה של סיעת הדמוקרטים בראשותו של גליקסון לאחר הבחירות לאסיפת הנבחרים השניה עד כדי היותה סיעת הרוב בפדרציה, עוררו התנגדות בקרב החוגים השמרנים בפדרציה, שלא ראו יותר את הצה"כ כמסגרת שיכלה לייצג את עמדותיהם המעמדיות.

גם גידול השפעתה של סיעת הפועלים בעיריית תל-אביב ובקונגרס הציוני עורר מורת-רוח בקרב השמרנים, שדרשו נקיטת פעולות אקטיביות בכיוון של בלימת מה שנראה בעיניהם כהשתלטותו של השמאל על עיריית תל-אביב ועל התנועה הציונית. אישים רבים בקרב האגף השמרני בפדרציה – ובראשם י.ד. בר-דרורא, ז.ד. לבונטין,¹⁰⁵ ד. איז'מוזיק, ס. שושני, י. שלוש ואחרים – טענו כי פדרציית הציונים הכלליים נשארה פאסיבית נוכח התהליכים שצוינו לעיל, שהביאו להמעטת דמותו של הימין בקרב הישוב והעולים החדשים. פאסיביות זו לא יכלה, לדעתם, למשוך אליה כוחות חדשים, באשר רוב הישוב הבורגני בארץ היה אדיש למתרחש סביבו.

תחושה זו של צורך באקטיביזם מחודש הביאה לפרישתם של האישים שהוזכרו, ועמם רוב האגף השמרני בפדרציית הציונים הכלליים, ולהקמת מפלגה חדשה – "התאחדות אורחית לאומית", שתפסה את מקומה כמפלגת מרכז ימנית בין הצה"כ ובין התנועה הרוויזיוניסטית. כתוצאה מפרישה זו הפכה למעשה

104. "התאחדות החרדים" (400 קולות), "תורה ועבודה" (127 ק') ו"דתיים לאומיים" (138 ק'), שם.

105. מראשוני עולי העליה הראשונה, קונה אדמת ראשון-לציון, מנהל בנק אפ"ק בא"י.

פדרציית הציונים הכלליים למפלגה פוליטית הומוגנית יותר, שאת עמדותיה ניתן היה להגדיר עתה כעמדות מרכז שהיו שמאליות יותר מעמדותיה בעבר. "השמאלה" זו של הסתדרות הציונים הכלליים (כך נקראו הציונים הכלליים לנוכח התפררות הפדרציה) באה לידי ביטוי המפורש והרשמי במצע שהוגש מטעמה ערב הבחירות לקונגרס ה"ט".

לקראת הקונגרס הציוני ה"ט"ו פרישת רוב האגף השמרני אל מחוץ לפדרציה, והתארגנותה המחודשת של הסתדרות הציונים הכלליים כמפלגה הומוגנית יותר – איפשרו את הופעתם המלוכדת של הצה"כ בבחירות לקראת הקונגרס הציוני ה"ט"ו, שאמור היה להתקיים בבאזל בימים 11.9.27-30.8. מצע הציונים הכלליים לבחירות לקונגרס הציוני ה"ט"ו פורסם ב"הארץ" בימים 15-16.2.27. המצע חולק לשבעה פרקים שיוחדו לתחומי הפעולה השונים של התנועה הציונית.¹⁰⁶

בפרק הראשון, שיוחד ל"הסתדרות הציונית", הוצהר על הצורך בחיזוקה ובהבראתה על-ידי הכנסת שינויים בתקנותיה, במגמה להגביל את הנטיות הנבדלות של המפלגות והמוסדות הכספיים, ולהבטיח להסתדרות הציונית שליטה וביקורת מלאים על מוסדותיה. בפרק השני, שנושאו היה "הסוכנות המורחבת", נקבע כי הסתדרות הציונים הכלליים מכירה בצורך בקואופרציה של הכוחות והחוגים השונים ביהדות העולמית בעבודה הכלכלית בארץ-ישראל, אך היא דורשת מהקונגרס ה"ט"ו שידאג לבטחונות ממשיים מספיקים לשמירת היסודות הפרינציפיוניים, שנוסחו בהחלטות הקונגרס הי"ד. מלבד השמירה על עקרונות העליה המתמדת, גאולת הקרקע הלאומית, ההתיישבות החקלאית על בסיס עבודה עברית ועידוד הלשון והתרבות העברית – דרש המצע לקבוע כעיקר חוקי כי נשיא ההסתדרות הציונית הוא שיהיה "בכל התנאים והאופנים" ראש הסוכנות המורחבת. הפרק השלישי, שעסק ב"שאלות פוליטיות", הציג למעשה את עמדתה הידועה של הסיעה הרדיקאלית עוד מתקופת הקונגרס הציוני הי"ד. היינו: עמדה תקיפה שדרשה מההסתדרות הציונית לפעול למען עמידתה של ממשלת המנדט בכל חובותיה, כפי שהן השתמעו, לדעת מנכחי המצע, מהצהרת בלפור. בפרק הרביעי, "עיקרי העבודה הכלכלית", הועלתה הדרישה לריאורגניזציה גמורה בעבודתה הכלכלית של ההסתדרות הציונית בארץ-ישראל, בכיוון של הערכת האידיאליזם, הקורבנות והסבל של הפועל העברי בארץ. בפרק זה דרשו הציונים הכלליים להנהיג שילוב בין ההון הלאומי וההון הפרטי וקבעו כי "במרכז עבודתה הכלכלית של ההסתדרות הציונית צריכה לעמוד החקלאות בצורותיה השונות." בפרק החמישי, שיוחד לנושא "העבודה העברית וחוקת העבודה", הועלה על נס עקרון העבודה העברית והושמעה

106. "לקראת הקונגרס ה"ט"ו – מצע לבחירות", שם, 15-16.6.27.

הקריאה להנהגת חוקת עבודה לאומית כללית והקמת מוסדות כמו לשכות עבודה נייטרליות ומוסדות תיווך ובוררות חובה. שני הסעיפים האחרונים עסקו בתחומי "החינוך והתרבות" ו"אירגון הישוב".

באחת: במחצית השניה של שנת 1927 פוצלה הפדרציה של הציונים הכלליים לשתי מפלגות עיקריות. רוב האגף השמרני פרש והקים מפלגה עצמאית ("התאחדות אורחית לאומית") ואילו מיעוט מאגף זה (כולל יהושע סופרסקי) והאגף הליבראלי בפדרציה אוחדו במסגרת הסתדרות הציונים הכלליים, שהחל מאז ניתן לראות בה מפלגה פוליטית בעלת תוכנית פעולה ברורה, שהתבססה למעשה על תוכניותיהן הזרות של "הסיעה הרדיקאלית" בקונגרס הי"ד ו"התאחדות הדמוקרטים" באסיפת-הנבחרים השניה. לנוכח העובדה שהתנועה הרוויזיוניסטית פרשה מפדרציית הציונים הכלליים עוד קודם לכן, נוכל לקבוע כי למעשה פוצלה הפדרציה לשלוש מפלגות פוליטיות, שהיו: מרכז שמאלי (הציונים הכלליים),¹⁰⁷ מרכז ימני (התאחדות אורחית לאומית) וימין (הרוויזיוניסטים).

הבחירות לקונגרס הט"ו ולקחן

לבחירות לקונגרס הציוני הט"ו התייצבו בארץ תשע רשימות, שארבע מתוכן נמנו עם אגפי המרכז והימין (להוציא רשימה דתית אחת – המזרחי, ועדתית אחת – התימנים). ארבע הרשימות היו: הרוויזיוניסטים, הציונים הכלליים, התאחדות אורחית לאומית, והתאחדות בעלי התעשייה.

מתוך 17,010 בעלי זכות בחירה, שמימשו את זכותם להצביע, הצביעו 1,055 עבור הציונים הכלליים. היה זה 6% מתוך כלל המצביעים ו-21.6% מתוך סך הקולות שניתנו לימין ולמרכז על ארבע רשימותיהם (4,879 קולות סך-הכל). עוד ניתן ללמוד מתוצאות הבחירות, שלמרות התעמולה וההסברה הרבה בכתב, ולמרות אסיפות ההסברה הרבות שהתקיימו, לא הצליחה הסתדרות הציונים הכלליים להתגבר על יריבתה העיקרית – "ההתאחדות האורחית הלאומית", ומיספר בוחריה היו פחות ממחצית מיספר הבוחרים להתאחדות החדשה (שקיב-¹⁰⁸ לה 2,245 קולות).

במובן אחד ניתן לראות בתוצאות אלו כשלון להסתדרות הציונים הכלליים, שהפכה שוב להיות מפלגת מיעוט בתוך "החוגים האורחיים" בארץ, אך במובן אחר היה זה ניצחון לזרם הליבראלי בתוכה, שהצליח לדחוק את רגלי האגף השמרני, עד כדי פיצולה של הפדרציה ויצירת מרכז שמאלי בעל תווית פוליטית

107. ואכן מאוחר יותר שאפו הציונים הכלליים להתאחד עם "המרכז השמאלי" בציונות הכללית העולמית. כן ראה לעיל את הכינוי "מרכז שמאלי" שבו כינה גליקסון את אגפו הליבראלי.

108. "תוצאות הבחירות לקונגרס", הארץ, 3.8.27.

מוגדרת וברורה, שעתה היה קשור גם עם "המרכז השמאלי", שנוצר בקרב הציונים הכלליים בארצות אירופה.¹⁰⁹

התארגנות מחודשת

לאחר שתוצאות הבחירות לקונגרס הטי"ו הצביעו על ירידה גדולה במיספר חברי הסתדרות הציונים הכלליים, בעיקר עקב פרישת האגף השמרני מתוכה, ולאחר שהקונגרס הציוני בחר בהנהלה ציונית חדשה, שבה היתה לשמרנים השפעה מכרעת, הוחלט על עריכת בדק-בית בהסתדרות, בניסיון להגדיל את השפעתה בארץ.¹¹⁰

בשבוע האחרון של חודש ינואר 1928 התקיימה אסיפה כללית של הציונים הכלליים בתל-אביב, שמטרתה היתה בחירת ועד חדש. במשך כחודש וחצי לפני כן נמשכה הרשמה חדשה של חברי ההסתדרות, אולם "שוויון הנפש השורר בזמן האחרון גרם שרק כמאתיים איש נרשמו לפי שעה לחברי הסתדרות הציונים הכלליים בת"א."¹¹¹ באסיפה האמורה השתתפו 127 איש בלבד, שמהם רק 119 השתתפו בהצבעה. בסיומה נבחרה מועצה חדשה בת 25 איש.¹¹²

בו' בשבט תרפ"ח התקיימה הישיבה הראשונה של המועצה הנבחרת החדשה, ובה נבחר ועד-פועל בן 8 חברים שכלל (לפי סדר א-ב) את: בנבנישתי, גולדברג, זלצמן, חורגין, סופרסקי, עוזיאלי, פרסיץ ושכנוביץ. על הוועד-הפועל הוטל להכין, במשך שבוע, תוכנית עבודה מפורטת. לאחר שסופרסקי נבחר ליו"ר המועצה, הוקרא מכתב מגליקסון, שהודיע על הסתלקותו מחברות במועצת הציונים הכלליים.

בדיקת הרכב המועצה והרכב הוועד-הפועל מצביעה על תפנית חזרה ימינה, שחלה בהסתדרות הציונים הכלליים לאחר אירגונה מחדש. גם בחירתו של סופרסקי ליו"ר המועצה ופרישתו של גליקסון מחברות בה מאשרים את העובדה שכף המאזניים הוטתה שוב לזכותם של השמרנים.

בראשית מרץ 1928 הזמין ועד הציונים הכלליים בתל-אביב את באי-כוח האירגונים הציוניים השונים בארץ וכן אישי ציבור נוספים לפגישה בתל-אביב, במגמה לדון בשאלות אירגונה מחדש של הסתדרות הציונים הכלליים בארץ, ובמטרה לבחור ועד ארצי להסתדרות זו.¹¹³ הפגישה, שהתקיימה ב-7.3.28,

109. "המרכז השמאלי" בחו"ל נתארגן על פי קריאת ד"ר הרמן מפולניה, שנתמך עלידי ראשי הרדיקאלים מיסודם של גרינבוים וגולדמן. עקרונותיו של "מרכז שמאלי" זה היו למעשה המשך לעקרונותיה של סיעת "על המשמר".

110. על המציאות העגומה אליה נקלעה הסתדרות הציונים הכלליים בארץ-ישראל, בסוף 1927, ראה במכתבו של ב. סטופניקר למערכת "הארץ": "לגורל הציונים הכלליים בארץ ישראל (מכתב למערכת)", שם, 7.12.27.

111. "בתל-אביב וביפו / בין הציונים הכלליים", שם, 30.1.28.

112. שם.

113. "ביפו ובתל-אביב / לפגישה הארצית של הציונים הכלליים", דאר היום, 12.3.28.

בחרה בוועדה מארגנת בת 11 חברים שעליה הוטל לארגן, במשך חודשים אחדים, את ההסתדרות של הציונים הכלליים בכל הארץ ולבצע את ההכנות הדרושות לקראת ועידה ארצית, שבה אמורה היתה להיקבע התוכנית הכללית, ובה אמור היה להיבחר ועד מרכזי קבוע.¹¹⁴ ב-29.3.28 הפיצה הסתדרות הציונים הכלליים חוזר בין חבריה, ובו נקראו חברי הסתדרות "לחדש ביתר מרץ את העבודה, עבודת האירגון והתעמולה, להדק שוב את השורות שהתפוררו, ולהרים שוב את דגל הציונות הכללית שהורד בשנים האחרונות."¹¹⁵

פילוג סיעתי מחודש

ההרשמה המחודשת להסתדרות הציונים הכלליים ופגישת העסקנים ב-7.3.28 הגבירו שוב את כוחו של האגף השמרני בהסתדרות, למרות שחלקו העיקרי פרש, כזכור, עוד ב-1927, כשהוקמה "התאחדות האזרחית הלאומית". החשש מעליית כוחו של אגף זה מחדש, הוא שהביא עסקנים ליברלים כמו בוגרשוב, ברלין, גליקסון ורוזנבוים להתנגד לפגישת ההתארגנות המחודשת ולנקיטת צעדים בכיוון שמירה על מרכזיותה של הסתדרות הציונים הכלליים.¹¹⁶ ב-29.3.28, ביום בו פורסם והופץ החוזר שהוזכר לעיל, התפרסם כרוז "אל הציונים הכלליים" ב"הארץ",¹¹⁷ שקרא ל"חוגים העממיים" להתארגן, במגמה לתת לעמדתם "את התוקף ואת ההשפעה הראויים לה". בכרוז הוסבר כי למרות שהחוגים הימניים שבישוב מאורגנים ב"התאחדות האזרחית הלאומית" ובאירוגנים הקשורים אליה (התאחדות בעלי הבתים וכד'), הרי גם במסגרת הסתדרות הציונים הכלליים היו קיימים שני זרמים: אזרחי וממזמזמקרטטי, והאחרון לא בא לידי ביטוי והשפעה במידה הראויה לו. מחברי הכרוז¹¹⁸ טענו שאינם יכולים לראות בנטייה האזרחית-ימנית, שהחלה להתגבר מחדש בהסתדרות, ציונות כללית במשמעה האמיתי, אלא גישה מפלגתית-מעמדית דוגמת זו של "התאחדות האזרחית הלאומית", וקבעו כי לא די היה במצע ובעיקרים ציוניים כתובים. המחברים הביעו את הערכתם שרוב הציבור הציוני בארץ, שלא היה קשור למפלגות המעמדיות מימין ומשמאל, נטה לציונות עממית "ואם מסיבות מיקריות העומדים בראש האירגון של צ"כ המתקיים למעשה רק בתל-אביב לבד, הם ברובם מבעלי הנטייה האזרחית-הימנית, הרי אין בזה ביטוי נכון ונאמן ליחסי

114. שם.

115. "בין הציונים הכלליים", שם, 29.3.28.

116. ראה מכתבם למערכת "דאר היום" - "ביפו ובתל-אביב / לפגישה הארצית הציונים הכלליים", שם. 12.3.28.

117. לדעתי לא היה זה מיקרה שחוזר הסתדרות הציונים הכלליים, שסופרסקי עמד בראשה, פורסם ב"דאר היום" השמרני, בעוד שהכרוז של הליברלים פורסם ב"הארץ", עיתונו של גליקסון.

118. א. ברלין, ד"ר בוגרשוב, י. ברגר, ד"ר גליקסון, ש.ל. גורדון, ד. לוי, ב. ספיבק, י. פבזנר, י. קרול, ד"ר רוזנבוים, ש. רפפורט, ד"ר רבינוביץ, ח. רוזנטל.

הכוחות האמיתיים שבתוך הציבור.¹¹⁹ בסוף הכרוז נתבקשו התומכים בדעת החותמים להצטרף לאירגון על-ידי פניה לאחד החתומים או לתיבת-דואר בתל-אביב.¹²⁰

כרוזם של הציונים-הדמוקרטיים לא נפל על אוזניים אטומות. ב-28.4.22 התפרסמו ידיעות גם ב"הארץ" וגם ב"דואר היום" שלפיהן אמורה היתה להתכנס למחרת האסיפה המכוננת של הציונים הכלליים הדמוקרטיים, במגמה לבחור בוועד זמני ולקבוע את צורתו הקבועה של האירגון החדש.¹²¹

לקראת ועידת הציונים הכלליים

ב-31.9.28 התקיימה בתל-אביב פגישה של 27 צירים מן הזרמים השונים בקרב הציונים הכלליים, כשעל סדר-היוםה עלו השאלה הנצחית בדבר אירגון הציונים הכלליים ושאלת כינוס ועידה ארצית. סופרסקי עמד על הצורך בהקמתה מחדש של הפדרציה, שאמורה היתה, לפי הצעתו, לכלול את כל חלקיהם הקודמים של הציונים הכלליים, קרי: הציונים הכלליים, הרוויזיוניסטים והאזרחים הלאומיים. רוב הנאספים התנגדו לכך, בטענה שאסור לדעתם להרחיב את הגבולות עד כדי טשטוש מהותה של הציונות הכללית. גליקסון דיבר על הצורך ליתן ביטוי לתסיסה האידיאולוגית שגברה בעולם הציוני, דרש שמארץ-ישראל תצא הקריאה לחידוש האידיאל הציוני, ועמד על הצורך שוועידת הציונים הכלליים תעסוק לא רק בשאלות אירגוניות, אלא גם, ואולי בעיקר, בבירור היסודות האידיאולוגיים של הציונות הכללית. עוה"ד קליבנוב דרש להפוך את הסתדרות הציונים הכלליים לתנועה עממית רחבה וב.צ. מוסינזון קרא לארגן את כל הכוחות הלאומיים, הבלתי מפלגתיים והבלתי מעמדיים בישוב. כן דיברו עוזיאלי, שדרש לעסוק בנושאי אירגון מעשיים, וא. ברלין, שקרא, כגליקסון, לשידוד מערכות עקרוני דווקא, על-ידי העלאת הניגודים הרעיוניים בוועידה, לשם הבלטת "פרצופה של הציונות הכללית לזרמיה השונים".¹²² בפגישה הוחלט לכנס בסוף חנוכה ועידה של הציונים הכלליים לזרמיהם השונים ולהעמיד על הפרק את שאלת אירגונם ועבודתם הפוליטית והכלכלית בארץ.

ב-13.10.28 התקיימה בתל-אביב אסיפת "אירגון הציונים הכלליים הדמוקרטיים". א. ברלין, שפתח את האסיפה, הסביר לנוכחים את הנימוקים שהביאו את ועד האירגון להשתתף באסיפת ההכנה לוועידה הארצית של הציונים הכלליים, אך הדגיש כי נציגי הדמוקרטים באותה פגישה ציינו במפורש "הציונים הדמוקרטיים" התעתדו ללכת לוועידה כזרם מיוחד דמוקרטי, שלא התכוון לוותר

119. "אל הציונים הכלליים" כרוז בחתימת 13 עסקנים (ראה הערה קודמת), הארץ, 29.3.28.

120. וראה גם: מ.מ.: "על הפרק / הציונים הכלליים", שם, 30.3.28.

121. "בתל אביב וכיפו / במערכות הציונים הכלליים הדמוקרטיים", שם, 22.4.28, וכן: "יפו ותל-אביב / חילוקי דעות בין הציונים הכלליים", דאר היום, 22.4.28.

122. "לקראת ועידת הציונים הכלליים", הארץ, 2.10.28.

על שום עיקר-מעיקריו. לאחר דיונים וויכוחים הוחלט לאשר את השתתפות הדמוקרטים בוועידה הארצית של הציונים הכלליים כזרם מיוחד.¹²³

"הציונים הכלליים" בעיריית תל-אביב (1928)

לאחר שוך סערת הקונגרס ה-17 הופנתה תשומת-הלב חזרה לנעשה בעיריית תל-אביב, שבה שיתפו הציונים הכלליים פעולה באופוזיציה, במסגרת "המרכז המאוחד", יחד עם סיעות המרכז הימני (חברי "רשימת המרכז" וחברי "התאחדות אורחית לאומית" שנוסדה בינתיים), מול קואליציה בראשות סיעת הפועלים, כשיחסי הכוחות בין אלו לאלו היו שקולים.

בתקופת ההתארגנות המחודשת של הציונים הכלליים בארץ, תוך כדי התהוותה (מחדש) של סיעת "הציונים הכלליים הדמוקרטיים" ולאחר שהסיעות השונות בעיריית תל-אביב לא הגיעו, במשך למעלה מחצי שנה, להסכמה בדבר הצעת חוקת הבחירות החדשה שהוגשה לעיריה לעיון על-ידי השלטונות פורסמה, על-ידי המושל הבריטי ביפו, חוקת בחירות מוכתבת, שצימצמה את מיספר בעלי זכות-הבחירה בעיר. הבחירות לעיריית תל-אביב בשנת 1928 עמדו להיערך על-פי חוקת בחירות חדשה זו.

מועצת הציונים הכלליים, שהתכנסה ב-21.10.28 לדון בשאלת החוקה החדשה של העיריה, החליטה לקבל עקרונית את החוקה החדשה, אך לדרוש הכנסת מיספר תיקונים בה. לאחר ישיבת מועצת הציונים הכלליים התכנסו חברי "התאחדות הציונים הדמוקרטיים" בנפרד לאסיפה שהחליטה למחות על הפגיעה הגסה שחוקת הבחירות החדשה פגעה בזכות היסודית של הישוב לבנות לו את חייו הפנימיים על יסוד ההגדרה העצמית.¹²⁴ האסיפה החליטה להתייצב בבחירות לעיריית תל-אביב ברשימה עצמאית, שהסתייגה מהחוקה החדשה של העיר ומגישת הרוב בהסתדרות הציונים הכלליים.

באחת: ערב הבחירות לעיריית תל-אביב, בדצמבר 1928, היו הציונים הכלליים מפולגים שוב לשניים: האגף השמרני התאחד עם רשימתו של מ. דיזנגוף והלך לבחירות אלו תחת השם "מרכז מאוחד", ואילו האגף הליבראלי התייצב בפני הבוחרים בנפרד תחת השם "ציונים דמוקרטיים".

ב-26.11.28 הוחלט כבר על שלושת המועמדים הראשונים ברשימת "המרכז המאוחד". בראש הוצב מ. דיזנגוף, ראש-העיר הקודם, שלאחר כשנתיים בהן היה מנותק כמעט מענייני העיר, חזר לראשות קבוצתו. אחריו ברשימה עמדו שושנה פרסיץ, שהיתה אז אחראית על תיק החינוך והתרבות בעיריה, וישראל

123. "במערכות הציונים הכלליים הדמוקרטיים", שם, 16.10.28.

124. ראוי לציין כי עוד קודם התנגד גליקסון נמרצות לדרישות "התאחדות בעלי הבתים" ו"התאחדות המורחית הלאומית" לשנות את חוקת תל-אביב, על מנת לאפשר את זכות הבחירה רק למשלמי המיסים הגבוהים יותר. וראה: מ.ג.: "על הפרק / בעסקי העיריה",

שם, 19.2.28.

רוקח, ששימש כסגן ראש־העיר וכממלא־מקומו הקבוע של ראש־העיר מטעם סיעת הפועלים, דוד בלון, שבאותה שנה הירבה להיעדר מעבודתו עקב מחלה ממושכת.¹²⁵

גם ראשי "הציונים הדמוקרטיים" לא ישבו בחיבוק ידיים. במחצית הראשונה של חודש דצמבר 1928 הוקמה סיעת "ההתאחדות הדמוקרטית" (כשמה של הסיעה באסיפת־הנבחרים) וב־20.12.28 אושרה רשימת מועמדיה לעיריית תל־אביב על־ידי ועדת הבחירות. התאחדות זו כללה עתה, מלבד את "הציונים הדמוקרטיים", גם את "הסתדרות השכנים", "אירגון תושבי שכונת נורדיה", "הסתדרות עולי רומניה" ו"אירגון הבולגרים המתקדמים". מועמד של הדמוקרטים לראשות העיריה היה אליהו ברליון, ואחריו ברשימה עמדו ד"ר מוסינזון וגב' י. הררי.¹²⁶

המאבק שבין הציונים הכלליים השמרנים והציונים הכלליים הליבראליים, כפי שבא לידי ביטוי בפולמוס שבין "המרכז המאוחד" ו"התאחדות הדמוקרטים" היה המאבק הפנימי החרף ביותר שידעה הסתדרות הציונים הכלליים עד לאותם ימים.¹²⁷ התפלגותם של הציונים הכלליים לשני מחנות יריבים במאבק על הנהגת העיר העברית הראשונה, ודאי שהיתה לה השפעה על הסתדרות הציונים הכלליים בכלל, ונראה כי מפצע זה לא נרפאה עוד לעולם. מכל מקום, מאבק זה החליש במידה רבה את מאבקם של הציונים הכלליים ככלל בתנועת הפועלים המאורגנת בארץ באותם ימים, ואף את מלחמתם בסיעת ההסתדרות בבחירות לעיריית תל־אביב. הדיעה הרווחת, כאילו בבחירות אלו היו כל סיעות הימין והמרכז מאוחדות נגד סיעת הפועלים, אינה מדוייקת במידה רבה. למעשה הקהו "הציונים הדמוקרטיים" את חיצו "המרכז המאוחד", שכוונו כלפי השמאל מחד גיסא, אך בכך גרמו, ככל הנראה, להצטרפותם ברגע האחרון של הרוויזיוניסטים לרשימתו של דיונגוף מאידך גיסא.

125. "בת"א וביפו / לקראת הבחירות לעירייה", שם, 27.11.28.
126. ד"ר גליקסון לא נכנס לרשימה עקב נסיעתו לחו"ל ואי היכולת להשיג את חתימתו (הארץ, 21.12.28).

127. ראה את מאמרי הפולמוס בעיתונות: מ. דיונגוף: "מפני טטאינו – מכתב גלוי לתושבי ת"א", הארץ, ודאר היום, 23.10.28; מ. דיונגוף: "חזית מאוחדת", הארץ, 11.11.28, דאר היום, 12.11.28; נ. מוסינזון: "לשאלת החזית המאוחדת", "הארץ" 14.11.28; מאיר אהרונסון: "על החזית האחת", שם, 14.11.28; מ.ג.: "על הפרק / מפולמוס הבחירות", שם, 14.11.28; מ. דיונגוף, "אל שלושת הדמוקרטים (מכתב שלישי)", שם, 19.11.28 ועוד. כן ראה את גילויי־הדעת והכתבות הרבות שפורסמו באותם ימים ב"הארץ" וב"דאר היום" ושעניינן פולמוס הבחירות לעיריית תל־אביב.

הבחירות לטרייה ולקחן

לבחירות לעיריית תל-אביב, שנערכו ב-31.12.28, התייצבו 13 רשימות אשר שש מהן היו רשימות "החוגים האזרחיים"¹²⁸. בלטה בהעדרה "ההתאחדות האזרחית הלאומית", שחבריה התפזרו בין הרשימות האזרחיות האחרות. בבחירות השתתפו 9,890 בוחרים, שהיוו 83.37% ממיספר בעלי זכות הבחירה ו-91.32% ממיספר כרטיסי הבחירה שחולקו. היה זה שיעור ההשתתפות הגבוה ביותר שהכירה תל-אביב מעודה. עובדה זו בלבד מלמדת על הצלחתן של הרשימות השונות (בעיקר הגדולות שבהן) לנער את תושבי העיר מאדישוֹר־תם, ואולי השפיעה על כך גם החוקה החדשה.

"המרכז המאוחד" קיבל 2,449 קולות (24.7% מכלל הבוחרים), שהקנו לו 4 צירים במועצת העיר בת 15 החברים. "התאחדות הדמוקרטים" קיבלה רק 283 קולות (2.86% מכלל הבוחרים), ובכך לא עברה אפילו את המודד לציר אחד, שהיה 659 קולות. במלים אחרות: תבוסתה של "ההתאחדות הדמוקרטית" בבחירות לעיריית תל-אביב בסוף 1928 היתה מוחצת. לא רק ש"המרכז המאוחד" ניצחה בהפרש עצום, אלא שגם רשימת "המעמד הבינוני" ורשימת "בעלי-הבתים" גברו עליה, בקבלם 1,629 קולות (הראשונה) ו-620 (השנייה). אפילו הרשימה הפרופסיונלית של הסוחרים קיבלה יותר קולות (374) מאשר "הצה"כ הדמוקרטיים"¹²⁹.

"הארץ", עיתונו של גליקסון, שתמך כמובן ב"התאחדות הדמוקרטים", נדרש להגיב על תוצאות הבחירות. במאמר הראשי, שנתפרסם ביום שבו נודעו התוצאות, קבע העיתון כי לא היתה בהן משום הפתעה. "מצב הרוחות בהסתדרות הציונית - כתב י.ק. - נוטה בשעה זו יותר לצד ימין. משום כך יש אולי להתפלא שהמרכז המאוחד, שפיתח תעמולה ענקית בע"פ ובכתב, וגייס לעבודה כמה אירגונים ובכלל זה גם הנוער הרוויזיוניסטי, אסף רק 2,446 דעות כדי 4 צירים..."¹³⁰. באשר לכשלון "ההתאחדות הדמוקרטית" הסביר "הארץ" כי נגד רשימה זו התנהלה מלחמה קשה, אולם את אי-הצלחתה יש לדעת העתון, לבאר בעובדה שהדמוקרטים לא ניצלו את המצב כראוי, ולא פיתחו תעמולה לפי שיעור כוחותיהם. מעניין ש.י.ק., שצייד ככל הנראה ב"התאחדות הדמוקרטים", מצא ניחומים לכשלונה הגדול של רשימתו במיספר הקולות הרב שקיבלה סיעת הפועלים, למרות שאף היא לא הגיעה לראשות העיר. י.ק. הסיק בצדק כי בתל-אביב נבחרה עירייה מרכזית-ימנית, כאשר סיעת הפועלים (ששלטה בקד-נציה הקודמת) הפכה לסיעת מיעוט של שלישי אחד בלבד.

128. "המרכז המאוחד", "המעמד הבינוני", "התאחדות בעלי-המלאכה" "ההתאחדות הדמוקרטית", "מרכז הסוחרים הזעירים", "אירגון בעלי הבתים ושבע שכונות" ("לקראת הבחירות לעירייה", הארץ, 19.12.28, ומקומות נוספים).

129. "המועצה הרביעית תל-אביב, שם, 2.1.29.

130. י.ק.: "על הפרק / לתוצאות הבחירות", שם, 2.1.29.

6. "הציונים הכלליים" בתום העשור

כינוס כמקום ועידה

סיומה של מערכת הבחירות לעיריית תל-אביב ומיתון המאבק שבין שני אירגוני הציונים הכלליים איפשר, להלכה, את הפניית מאמצי ההסתדרות לאירגון ועידתה, שהחלטה על כינוסה התקבלה עוד בחודש ספטמבר 1928.¹³¹ ברם, מועד כינוסה, שתוכנו תחילה לחנוכה תרפ"ט, נדחה מסיבות שונות שהיו קשורות בהתקרבותן של הבחירות לקונגרס ה"ט".¹³² בפגישת חברים של "הציונים הדמוקרטיים", שנערכה ב-8.5.29, קבלו הנאספים על דחיית הוועידה, והחליטו לפרסם את חליפת המכתבים שהתנהלה בין התאחדותם לבין הסתדרות הציונים הכלליים, במגמה להעמיד את הציבור על סיבות הדחיה.¹³³ מחליפת מכתבים זו ניתן להבין כי בעוד שהצה"כ דרשו לדחות את כינוס הוועידה, מתוך נימוקים שההכנות לקונגרס הציוני ה"ט", והמאמצים לבוא לידי הסכם עם "ההתאחדות האזרחית הלאומית" והרוויזיוניסטים בדבר שיתוף-פעולה ביניהן, גולו ומן ומרץ רבים וחיבוך דחיה זו – עמדו "הציונים הדמוקרטיים" על דרישתם לכנס את הוועידה בהקדם, דווקא לפני הקונגרס, כדי שיהא אפשר לדון בוועידה בשאלות העיקריות שעמדו להידון בקונגרס זה. שאלת שיתוף-הפעולה או האיחוד עם "ההתאחדות האזרחית הלאומית" – סברו "הדמוקרטיים" – חייבת היתה גם היא להידון בוועידה, שאמורה היתה, לדעתם, להתכנס עליפי החלטות הוועידה הקודמת.¹³⁴

במקביל לפרסום חליפת המכתבים הנ"ל יצאו חברי "ועדת ההכנה לקראת הוועידה הארצית של הציונים הכלליים לזרמיהם השונים" מטעם "הציונים הדמוקרטיים" גם בגילוי-דעת, שבו פירטו את השתלשלות המאורעות מאז הכינוס שנערך בסוכות תרפ"ט, אשר 27 משתתפיו החליטו על קריאת ועידה ארצית, במסגרת אירגונם מחדש של הצה"כ בארץ, ועד להחלטת הסתדרות הציונים הכלליים להפסיק את ההכנות והדיונים לקראת ועידה זו. מחברי גילוי-הדעת (ברלין, מוסינזון, גליקסון ופבזנר) ציינו עוד, כי בינתיים נודע להם שבמקום הוועידה הארצית קרא "ועד הסתדרות הציונים הכלליים בתל-אביב" למועצת מוזמנים, לשם הכנת מצע וקביעת מועמדים לבחירות לקונגרס, ואילו חברי "התאחדות הציונים הכלליים הדמוקרטיים" לא הוזמנו למועצה זו. בסיום

131. "אסיפת הציונים הכלליים בירושלים", שם, 28.11.21.

132. שאמור היה להתקיים בציריך בימים 29.8.19-7.19.

133. "בדבר ועידת הציונים הכלליים", שם, 29.5.9.

134. וראה את המיכתבים הבאים: 1. מכתב סופרסקי אל י. פבזנר מיום 29.4.21. 2. תשובת ברלין ומוסינזון בשם "התאחדות ציונים דמוקרטיים" מיום י"ג ניסן תרפ"ט. 3. מכתב סופרסקי בשם "ועד הציונים הכלליים" אל "התאחדות הציונים הדמוקרטיים". 4. תשובת ברלין ומוסינזון מיום כ"ז ניסן תרפ"ט ("בדבר ועידת הציונים הכלליים", שם, שם).

גילויי-הדעת הביעו החתומים עליו, ראשי "התאחדות הציונים הדמוקרטיים", את צערם על שהסתדרות הציונים הכלליים סיכלה במזיד את אפשרות ליכודם מחדש של הצה"כ בארץ, והסירו מעצמם כל אחריות להתפתחות זו.¹³⁵ ביום 12.5.29 נפתח בתל-אביב כינוסה של הסתדרות הציונים הכלליים, שעל עריכתו הוחלט לאחר שלדעת חברי "ועד הציונים הכלליים בתל-אביב" לא היתה אפשרות לזמן ועידה נרחבת יותר בהשתתפותם של "הציונים הדמוקרטיים". מטרת מארגני הכינוס היתה לברר את עמדת ההסתדרות לקראת הקונגרס הציוני ה"ט", ולאשר מצע לבחירות ורשימת מועמדים. הכינוס, שהחליף את הוועידה הארצית, התקיים ללא השתתפותם של "הציונים הכלליים הדמוקרטיים". לשון אחר: גם ערב הקונגרס הציוני ה"ט" היו הציונים הכלליים מפולגים לשני זרמים, כפי שהיה הדבר בתקופת הקונגרס הציוני ה"ד".¹³⁶ מימין ניצבו "הציונים הכלליים" ומשמאלם "הציונים הכלליים הדמוקרטיים". בעוד שהאחר-ונים היו המשכם הישיר של "הרדיקאלים" מתקופת הקונגרס ה"ד, הרי הראשונים היו פחות ימניים מזהה"כ של תקופת הקונגרס הציוני ה"ד, שהרי בינתיים פרש מהם רוב הפלג השמרני הוותיק שהקים את "ההתאחדות האורחית הלאומית".

לקראת הקונגרס ה"ט"

לאחר שוועידתם הארצית של הציונים הכלליים לא יצאה אל הפועל, התארגנו שני זרמי הציונות הכללית הארצישראלית, כל אחד בנפרד, לקראת הבחירות לקונגרס, שהלכו והתקרבו. מצעם של "הציונים הכלליים הדמוקרטיים" פורסם ברבים ב-14.5.29. המצע חולק לשבעה סעיפים, בהתאם לתחומי הפעולה השונים של ההסתדרות הציונית, ובדומה לחלוקת מצע הציונים הכלליים לקונגרס ה"ט".¹³⁷ בעיקרו חזר המצע על עמדותיה של הסתדרות הציונים הכלליים בקונגרס ה"ט" (כאשר לאחר פרישת הפלג השמרני, היו הדמוקרטים נותני הטון בה), ועל דרישותיהם של "הרדיקאלים" בקונגרס הציוני ה"ד.

ב-21.5.29 פורסם מצעם של הציונים הכלליים.¹³⁸ מצע זה הורכב מתשעה פרקים והיה מפורט יותר ממצעם של "הציונים הדמוקרטיים". ארבעת פרקיו הראשונים (התפקיד הכללי של הקונגרס ה"ט", ההסתדרות, הסוכנות, המצב הפוליטי בארץ) זהים היו כמעט לפרקים המקבילים במצעם של "הציונים הדמוקרטיים" והיו מעוגנים, כמצעם של "הדמוקרטיים", במצע הסתדרות הציו-

135. "גילוי דעת", שם, 12.5.29.

136. גם בבחירות לקונגרס הציוני ה"ט" הופיע המרכז בשתי סיעות עיקריות, אולם הפלג השמרני שפרש הופיע תחת שם אחר ("התאחדות אורחית לאומית") ולא כציוני כללי.

137. "לקראת הקונגרס ה"ט" - מצע של הציונים הכלליים הדמוקרטיים", שם, 14.5.29.

138. "לקראת הקונגרס ה"ט" (מצע לבחירות של הציונים הכלליים)", שם, 21.5.29 ו-

ונים הכלליים, שנוסח ערב הקונגרס ה"ו. ברם, השוני בין שני אגפי הציונים הכלליים בא לידי ביטוי בפרקים החמישי – "העליה ובניין הארץ", והששי – "העבודה".

פרק "העליה ובניין הארץ", ככל שנוסח בעדינות ובניסיון שלא להבליט עמדה מעמדית, נשא בכל זאת אופי ימני ברור. בין שורותיו ניתן היה לחוש בעמדה ביקורתית כנגד חלוקה רבה מדי של סרטיפיקטים לחלוצים רווקים וחסרי ביסוס כלכלי, כנגד התפיסה שמעמד הפועלים הוא המעמד הבונה את הארץ, וכנגד ההסתייגות מההון הפרטי. מפרק זה של המצע עלתה הדרישה הכוללת לעידוד המעמד הבינוני והיוזמה הפרטית בארץ, להשתתף החקלאות על שיקולי כדאיות כלכלית, ולביסוס התעשייה והמיסחר העירוניים. שוני ברור היה לא רק בין פרק זה לבין הפרק המקביל במצע "הציונים הדמוקרטיים", אלא אף בינו לבין המקביל לו במצעה של "הסתדרות הציונים הכלליים" לקונגרס ה"ו.

גם פרק "העבודה" היה שונה במהותו מהפרקים המקבילים לו במצעים הנ"ל. כאן לא הוצג עקרון העבודה העברית כעיקרון מחייב, אלא כעיקרון מומלץ בלבד. לדעת הצה"כ היה מקום וצורך לדרוש מממשלת המנדט ומהרשויות המוניציפליות בארץ להכיר בזכויות היהודים לעבודה, אך לגבי המעבידים הפרטיים הוצע אומנם לנסות לשכנעם, אך לא לדרוש. בסעיפו השני של פרק "העבודה" דרשו גם הציונים הכלליים, כיריביהם "הדמוקרטים", ליצור חוקת עבודה שתחייב את העובדים והמעבידים כאחד. פרקים נוספים במצע "הציונים הכלליים", עסקו ב"חינוך ותרבות", "הבריאות" ו"עבודת ההווה בגולה".

שני אגפי הציונים הכלליים לא הסתפקו, כמובן, בפרסום מצעים בלבד, אלא החלו שוב בתעמולת בחירות נרחבת¹³⁹ ובהתארגנות פוליטית. באסיפת "הציונים הכלליים בתל-אביב אושר דו"ח על פעולת ההסתדרות ונבחרה מועצה חדשה בת 30 חברים, שכללה הפעם גם את מי שהיו בעבר חברי קבוצתו של דיונגוף. המועצה החדשה בחרה בוועד הפועל בן 9 חברים ובראשו הועמד שוב י. סופרסקי. כן נבחרה ועדה ארצית לבחירות לקונגרס ה"ו. באסיפה נידונה שוב שאלת איחוד הציונים הכלליים, ונבחרה ועדה נוספת, שעליה הוטל לבוא במשאומתן עם "הציונים הדמוקרטיים" ועם "האזרחים הלאומיים", במגמה לנסות ולהגיע לאיחוד כולל.

ב-21.6.29 התקיימה אסיפה פומבית של "הציונים הדמוקרטיים" בתל-אביב. באסיפה זו לא היו חידושים והנואמים חזרו והדגישו את תפיסת-עולמם של "הציונים הכלליים הדמוקרטיים". תפיסת-עולם זו פורשה ופורטה על-ידי מנהיגה האידיאולוגי של הציונות הכללית הדמוקרטית, משה גליקסון, בסידרת

139. ראה: ד"ר ב.צ. מוסינזון: "הציונות הכללית, ערכה ותפקידה בשעה זו", שם, 4.6.29 ו"תפקידנו בקונגרס ה"ו" (מתוך ההרצאה של הגב' ש. פרסיץ מטעם "הסתדרות הציונים הכלליים בירושלים") שם, 9.6.29 ועוד.

מאמרים ארוכים, שפורסמו תחת הכותרת "על היסודות", בעתון "הארץ", במרוצת חודש יוני 1929. סידרת מאמרים זו, שפורסמה אחר-כך גם בספרו של גליקסון "עם חילופי המשמרות", הפכה להיות להנחות-היסוד האידיאולוגיות של תנועת הנוער "הנוער הציוני", שקמה בשנות השלושים ושראתה במשה גליקסון את מורה ומדריכה.

סיכום

"הציונים הכלליים", התארגנו מלכתחילה כמי שכפאם שד. התארגנותם נבעה בעיקר מן העובדה שאגפים אחרים בתנועה הציונית, מימינם ומשמאלם, הגיעו לדרגת התארגנות אידיאולוגית ופוליטית גבוהה, שהגבירה את כוחם והשפעתם בתנועה הציונית, מעל ומעבר למיספרם היחסי. ברם, בעוד שאגף העבודה מחד גיסא והאגף הדתי מאידך גיסא התארגנו סביב אידיאולוגיות ברורות ומוגדרות – לא נמצאה כזו לציבור הציונים הכלליים, להוציא כמה עקרונות כלכליים, כמו למשל תמיכה ביוזמה הפרטית, שנבעו מתוך שיקולים מעשיים ולא רעיוניים. זו היתה המציאות שבה נתונים היו הצה"כ בתנועה הציונית העולמית, וזה היה גם מצבם בארץ.

עיקר פעילותם של הציונים הכלליים בארץ עד 1924 התרכז סביב גיבוש כוח בקרב המעמד הבינוני בישוב, במגמה להשפיע על מהלך העניינים בתנועה הציונית העולמית. ודאי שנציגיהם השתתפו במוסדות הישוב בארץ (הוועד הלאומי ואסיפת-הנבחרים, ועדי הקהילות, עיריית תל-אביב וכו'), אך תשומת-לב רבה יותר הודגשה מצידם לנעשה במוסדות התנועה הציונית מחוץ לתחומי ארץ-ישראל. ואומנם הוויכוחים, שפרצו במסגרת הסתדרות הציונים הכלליים על העמדה שצריכה היתה להינקט על-ידם בקשר להצעתו של וייצמן להרחבת הסוכנות היהודית, הם בעיקר שהביאו להקמת שני הפלגים בהסתדרות – הליבראלי והשמרני, שההבדלים ביניהם התפשטו גם אל תחומים ארצישראלים מובהקים כמו הוויכוחים על שאלות העבודה ודרכי ההתיישבות הציונית בארץ.¹⁴⁰

בהיות הציונים הכלליים מפוצלים גם לאחר הקמת הפדרציה, כמעט במשך כל שנות ה-20, הרי למעשה לא ניתן לדבר על מערכת רעיונית אחת שהיתה משותפת לכל הפלגים. אומנם קשה לעמוד על כל ההבדלים (שלרוב היו מיזעריים) בין סיעות המרכז השונות במסגרת פדרציית הציונים הכלליים, אך ניתן להבחין בבידור בשוני שקיים בין שתי סיעותיה העיקריות של הפדרציה עד 1927, ובין שני אגפיה של הסתדרות הציונים הכלליים החל מ-1927. (היינו: בין

140. מאמר זה אינו עוסק בעמדתם של הציונים הכלליים בנושאים הספציפיים הללו (שאלות העבודה ודרכי ההתיישבות). בהרחבה עוסק בכך המחקר השלם שממנו נגזר מאמר זה.

פלגנו של סופרסקי מחד גיסא לפלגו של גליקסון מאידך גיסא). עם זאת ניתן לקבוע, במידת דיוק רבה, כי בתחומים רבים לא היה כל הבדל בין עמדותיהן של סיעות המרכז בפדרציה ובין סיעת סופרסקי, ולמעשה ניתן לדבר על עמדת האגף השמרני בקרב הציונים הכלליים (סיעת "הציונים הכלליים" ואחר־כך "התאחדות אזורית לאומית" יחד עם סיעות המרכז) מחד גיסא, ועמדת האגף הליבראלי (סיעת "הרדיקאלים" ואחר־כך "ההתאחדות הדמוקרטית" ו"הציונים הכלליים הדמוקרטיים") מאידך גיסא.

לשון אחר: החלוקה בין אגפים שמרני וליבראלי, שהובחנה בציונות הכללית בשנותיה הראשונות בארץ (עד 1924), היתה קיימת גם במחצית השנייה של שנות ה־20 (ולמעשה גם לאחר מכן). מול עמדתם העקרונית האנטי־סוציאליסטית של חברי האגף השמרני ב"הציונים הכלליים" ניצבו אנשי האגף הליבראלי; למעין בתעודות התקופה נדמה לעתים שהוויכוח, שהתנהל בין שני האגפים הללו, היה לא פחות עיקש וחמור מהוויכוח שהתנהל בין "החוגים האזרחיים" ככלל ובין תנועת העבודה. לעתים נראה אפילו כי לעובדה שבמקרה הראשון מדובר בוויכוח שהתנהל במסגרת אותה תנועה עצמה נודעת חשיבות רבה יותר, באשר הוא שחרץ למעשה את גורלם האידיאולוגי של הציונים הכלליים.